

Diversitat religiosa i laïcitat

a les escoles i hospitals de la ciutat de Girona

Joan Vergés Gifra (coord.)

Joan Canimas

Carla Carreras

Esther Molina

Max Pérez

Oriol Ponsatí-Murlà

Anna Quintanas

Carles Serra

Mostafa Shaimi

Jordi Sidera

Diversitat religiosa i laïcitat a les escoles
i hospitals de la ciutat de Girona

Diversitat religiosa i laïcitat a les escoles i hospitals de la ciutat de Girona

Joan Vergés Gifra (coord.),
Joan Canimas, Carla Carreras, Esther Molina,
Max Pérez, Oriol Ponsatí-Murlà, Anna Quintanas,
Carles Serra, Mostafa Shaimi, Jordi Sidera

Dades CIP recomanades per la biblioteca de la UdG

Shaimi, Mostafa, autor

Diversitat religiosa i laïcitat a les escoles i hospitals de la ciutat de Girona / Joan Vergés Gifra (coord.) ; Mostafa Shaimi, Anna Quintanas, Carla Carreras, Esther Molina, Joan Canimas, Carles Serra, Jordi Sidera, Max Pérez. – Girona : Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani – Universitat de Girona : Documenta Universitaria, maig 2017. – 113 pàgines ; cm

ISBN 978-84-9984-394-0

I. Vergés Gifra, Joan, 1972- II. Quintanas Feixas, Anna III. Carreras, Carla IV. Molina Olivencia, Esther V. Canimas Brugué, Joan VI. Serra i Salamé, Carles VII. Sidera i Casas, Jordi VIII. Pérez, Max IX. Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani

1. Pluralisme cultural -- Catalunya -- Girona 2. Laïcisme -- Catalunya -- Girona

CIP 2-67(467.13)

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat excepció prevista per la llei. Dirigiuvos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; +34 91 702 19 70 / +34 93 272 04 47).

Amb la col·laboració de la Direcció General d'Afers Religiosos

Generalitat de Catalunya
**Departament de Governació,
Administracions Públiques i Habitatge**

Correcció dels originals: Redactum

© del text: els seus autors

© del disseny i de la il·lustració de la coberta: Documenta Universitaria

© de l'edició: Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani - Universitat de Girona

© de l'edició: Documenta Universitaria

ISBN: 978-84-9984-394-0

Dipòsit Legal: GI-750-2017

Imprès a Catalunya

Girona, maig de 2017

Índex

1. Introducció	9
2. Metodologia	15
3. Resultats	21
4. Conclusions i reflexions finals	45
5. Annexos.....	55

1. Introducció

Aquest informe és resultat d'un projecte de recerca atorgat per la Direcció General d'Afers Religiosos en la convocatòria competitiva de l'any 2015 («La laïcitat positiva a Catalunya: raonabilitat, límits i aplicacions», RELIG2015). La part central del projecte consisteix a fer un estudi empíric sobre l'actitud de determinats col·lectius de Girona davant de la religió i la diversitat religiosa. En concret, l'estudi vol comprovar quin tractament es fa de la religió i la **diversitat religiosa en les escoles i els hospitals de Girona**, i veure si s'hi dona una actitud de laïcitat positiva, o no.

Interès de la qüestió en el marc català

A més a més d'aquest objectiu, però, i atesa la proclama d'alguns responsables polítics sobre l'existència d'un **model català de laïcitat** (diferent del model francès, el model anglès i el model espanyol), **ens**

plantejem també la possibilitat de trobar indicis d'aquest model en l'àmbit hospitalari i l'àmbit escolar. Són dos àmbits molt importants de l'estat del benestar a Catalunya i, per tant, seria natural pensar que podrem notar, també a nivell «micro», a Girona, manifestacions d'aquest model.

En què consistiria, aquest model? Doncs, bàsicament, consistiria a entendre que la laïcitat no és sinó «respecte a totes les opcions religioses i de pensament i als seus valors» (Llei de Centres de Culte de 2009). Carod-Rovira, en tant que vicepresident de la Generalitat de Catalunya, va parlar en una conferència l'11 de maig de 2010 d'una «laïcitat constructiva», en el sentit que a Catalunya es voldria donar un reconeixement institucional al fet religiós i, per tant, es voldria fer un reconeixement a la tasca que realitzen les entitats religioses.¹ El model català, doncs, s'allunyaria del model francès, molt bel·ligerant amb la presència de la religió a l'esfera pública. Però no vol caure tampoc en el model anglès, model que viu en la contradicció d'afirmar una religió d'Estat i alhora tolerar, des d'un punt de vista multiculturalista, una gran varietat de confessions.

Segons Carod-Rovira, el model català seria una realitat en virtut de tres tipus d'actuacions. (i) El primer seria de caràcter legal.² (ii) El segon consistiria en l'elaboració de recomanacions i guies per a professionals d'àmbits de servei públic en què s'ha de donar resposta a la diversitat religiosa.³ (iii) El tercer tindria a veure amb «totes aquelles [actuacions] que difonen el coneixement de l'altre [qui té unes creences o confessió diferents]».⁴

Probablement, la prova institucional més clara d'un intent d'implantar un model català de laïcitat seria la **Direcció General d'Afers Religiosos (DGAR)**. La DGAR ha passat per diferents etapes, normalment marcades

1 Josep L. Carod-Rovira, *Un model català de laïcitat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2010.

2 Llei de centres de culte, juliol 2009; Instrucció 1/2005 de regulació del dret a rebre atenció religiosa en el medi penitenciari; Instruccions per a l'organització i el funcionament dels centres educatius públics.

3 Fins ara, la DGAR ha publicat guies de respecte a la diversitat de creences religioses per a l'àmbit educatiu, penitenciari, sanitari, la via pública i l'àmbit funerari.

4 Aquest «foment de l'altre», la DGAR el promou de maneres ben diferents: en publicacions (*Diccionari de religions*, un butlletí, etcètera); en l'organització o l'apadrinament de trobades interconfessionals, etcètera.

pel color polític del Govern català de torn. El discurs oficial de la DGAR no sempre ha casat perfectament amb el propòsit explícit de construir el model català de què parla Carod-Rovira. Tanmateix, no hi ha dubte que la DGAR constitueix tota una novetat dintre del panorama espanyol, i no sembla gens forassenyat afirmar que en bona mesura recull i realitza els tres tipus d'actuacions que, segons Carod-Rovira, caracteritzarien el model català.

El marc espanyol

Sigui com sigui, tant en el marc espanyol, com en l'intent de desenvolupar un model català de laïcitat, és ben perceptible una certa tendència a adoptar una forma de laïcitat de caràcter positiu: es pressuposa que la religió o, si més no, algunes confessions religioses fan una aportació positiva a la societat. En el cas espanyol, aquest pressupòsit és clarament **asimètric** en el sentit que estructuralment, en virtut d'una sèrie de tractats i lleis, afavoreix força més una confessió (la catòlica) que les altres. Com s'ha fet notar moltes vegades, a Espanya hi ha diferents graus legals de reconeixement de les confessions religioses. El Grup de Recerca ISOR de la UAB parla de quatre graus:⁵

Grau de reconeixement	Confessions religioses	Instrument legal
Primer grau	Església catòlica	Acords concordataris amb rang de tractat internacional (1979)
Segon grau	Protestantisme, judaisme, islam	Acords de cooperació amb rang de llei orgànica (1992)
Tercer grau	Església de Jesucrist dels Sants dels Últims Dies (2004), Testimonis de Jehovà (2006), Budisme (2007), Església ortodoxa (2010)	Reconeixement jurídic d'arrelament notori
Quart grau	Altres confessions (hinduisme, taoisme, Cienciologia, etcètera)	Registre d'Entitats Religioses

5 Mar Griera et al., *GEDIVER-IN. La gestión de la diversidad religiosa en centros hospitalarios y penitenciarios en España. Informe final*, Barcelona, UAB, 2015, p. 86. Disponible a: http://ddd.uab.cat/pub/estudis/2015/163017/gesdivrelcen_a2015.pdf

Aquests quatre graus de reconeixement també són presents, és clar, a Catalunya, on un 83% dels centres de culte són de confessió catòlica i on, segons el primer «Baròmetre sobre la Religiositat i la Gestió de la seva Diversitat a Catalunya», de 2015, més de la meitat dels catalans es declaren catòlics (52,4%), un 15% es defineix seguidor d'una altra confessió, un 18% ateu i un 12% agnòstic. Podem dir, doncs, que a Catalunya hi ha una clara asimetria tant legal com social a favor de la confessió catòlica. En resum, una laïcitat positiva asimètrica de caràcter estructural.

Enfocament de l'estudi a les escoles i els hospitals de Girona

L'enfocament d'aquest estudi no és ni de caràcter normatiu (legal o moral), ni tampoc de caràcter especulatiu, merament.

No ens preocupa determinar fins a quin punt s'aplica la llei (el conjunt de normatives que afecten la qüestió de la diversitat religiosa) o com s'aplica a Girona, en l'àmbit escolar i hospitalari (per exemple, si es respecten els drets dels membres de minories religioses als hospitals i a les escoles gironines). No ens preguntem tampoc si caldria introduir canvis a la llei o quins canvis caldria fer. És a dir, no ens preguntem si caldria canviar el pressupòsit positiu que trobem en el marc legal i institucional envers la religió i certes confessions religioses, especialment la catòlica. No ens preguntem si el model de laïcitat que tenim és el més adequat o el més just, per exemple. Si ens fem preguntes sobre el coneixement de la llei o sobre models de laïcitat a Girona, és per indagar sobre l'actitud que demostren tenir els professionals de l'educació i de la salut respecte al fet religiós i la diversitat religiosa.

Qüestions de definició, o no tant

Sense ànim de ser per res originals, entendrem per «laïcitat» la concepció segons la qual hi ha d'haver una separació entre Estat i confessions

religioses en pro de la llibertat religiosa i de consciència. És a dir, per tal que la llibertat individual estigui plenament garantida, les visions i les necessitats d'església (o d'esglésies) no han d'interferir en la gestió de la cosa pública. La cosa pública afecta tothom i de la mateixa manera; els assumptes religiosos, en canvi, no (no afecten tothom, d'entrada; i quan afecten algú, no afecten tothom de la mateixa manera).

Ara bé, tal com s'ha demostrat repetidament, el concepte de laïcitat sol anar acompanyat d'algun qualificatiu. Altrament, li manca el gruix necessari per poder descriure la realitat quotidiana de la gestió de la diversitat religiosa i els desideratums que hi són presents. Així, per exemple, per tal de descriure el model francès, solem parlar de «**laïcitat negativa**» o «**laïcisme**». Per contrast amb aquest concepte, hem adoptat l'expressió «**laïcitat positiva**» per fer referència a un tipus de laïcitat (separació Estat/confessions religioses) que pressuposa d'alguna manera que la religiositat i les manifestacions religioses de les diferents confessions són més o menys beneficioses per a la societat democràtica i els seus ciutadans. La Fundació Maragall, en un escrit recent, recomana utilitzar l'expressió «neutralitat inclusiva», que troba més adequada que no pas la de laïcitat o secularització.⁶ Tanmateix, atès que el terme «laïcitat» és dominant a l'hora de designar models (més que no pas un dels criteris que serveixen per identificar, com és la neutralitat), ens atindrem a l'ús corrent.

Aquestes puntualitzacions terminològiques ens serveixen per a fer les observacions següents. L'antònim de «laïcitat» és «no-laïcitat» o «confessionalitat». És a dir, el contrari de la laïcitat és l'existència d'una relació estreta entre el funcionament d'un Estat i una o unes quantes confessions religioses. D'altra banda, el contrari de la «diversitat» és la «no-diversitat», la «uniformitat» o l'«homogeneïtat». A Catalunya, actualment, és ben patent la diversitat cultural i religiosa com a resultat de la immigració dels últims vint anys, principalment. De vegades, fa

6 «Estat i religions i la seva relació en les democràcies pluralistes actuals», gener de 2017. Recull de les conclusions del simposi internacional *Estat i religions i la seva relació en les democràcies pluralistes actuals*, que va tenir lloc a Barcelona els dies 25 i 26 de novembre de 2016.

l'efecte que hi ha una certa tendència a plantejar la «laïcitat» com la resposta adequada a la «diversitat religiosa» (així ho trobem, per exemple, en el discurs de Carod-Rovira al qual hem fet referència). Tanmateix, **la laïcitat és perfectament aplicable i sensata també en un context de no-diversitat**, un context homogeni des del punt de vista confessional o, fins i tot, un context on la religió en general és totalment irrellevant per a la gent.

2. Metodologia

El treball empíric de recollida d'informació ha estat centrat en dos àmbits: l'escolar i l'hospitalari. El camp d'estudi s'ha limitat a la ciutat de Girona.⁷ L'objecte de recerca, com hem dit al principi, ha estat intentar detectar l'actitud que predomina en els centres hospitalaris i educatius gironins pel que fa al fet religiós i la diversitat religiosa.

L'estudi ha passat per tres fases: (I) disseny de totes les accions que s'havien de portar a terme; (II) realització dels estudis empírics en l'àmbit escolar i hospitalari; (III) buidatge i anàlisi del contingut.

7 El Parc Hospitalari Martí i Julià està ubicat al municipi de Salt, però és d'influència comarcal.

I. Fase de disseny

A la ciutat de Girona hi ha 39 centres educatius: 28 centres públics, 9 concertats i 2 privats. Pel que fa als centres públics, n'hi ha 21 de primària i 7 de secundària. De concertats, n'hi ha 5 que engloben primària i secundària, 3 només de primària i 1 només de secundària. De privats, n'hi ha 2 que engloben primària i secundària.

	Primària	Secundària	Total
Centres públic	21	7	28
Centres concertats	5*+3	5*+1	9
Centres privats		2	2
Total			39

* Centres on s'imparteix primària i secundària.

Davant la impossibilitat de portar a terme l'estudi en tots els centres escolars, es va realitzar una *selecció representativa* de la realitat escolar gironina. En aquest sentit, vam escollir un terç del total dels centres: 13 centres entre primària, secundària, públics i concertats.

Els criteris que vam seguir a l'hora de fer la selecció van ser els següents:

- Representació equilibrada en nombre entre centres de primària i secundària.
- Representació equilibrada entre centres públics i concertats.
- Representació territorial, tenint presents tipologies de barris i zones de la ciutat d'acord amb la demografia present.
- Centres escolars amb més presència —suposadament— de diversitat religiosa.

Així, vam descartar fer entrevistes en centres privats per la poca presència de diversitat religiosa que ara mateix presenten. La selecció fou, doncs, la següent:

	Primària	Secundària	Total
Centres públics	5	2	7
Centres concertats	2*+3	2*+1	6
Total			13

* Aquests 2 centres tenen primària i secundària.

Pel que fa a l'àmbit hospitalari, a la ciutat de Girona hi ha 6 centres hospitalaris i clíniques: 2 de públics i 4 de privats d'utilització pública. L'àmbit de l'estudi es va centrar en els dos hospitals públics. Vam tenir en compte els següents criteris a l'hora de triar-los:

- Els usuaris d'aquests hospitals ofereixen una millor representació de la població de Girona que no pas els hospitals privats.
- Els dos hospitals públics tenen serveis, implantats des de fa molts anys, que podien ser d'interès per a l'objecte de l'estudi.

La metodologia que es va escollir per realitzar l'estudi va ser la d'entrevistes basades en preguntes —algunes tancades i d'altres obertes— per a cada àmbit i cada col·lectiu.⁸ L'objectiu, com hem dit, era esbrinar què opinen o què pensen els tres col·lectius (escolar, hospitalari i religiós) sobre qüestions relacionades amb la diversitat religiosa, les pràctiques que es reproduïxen en els centres i la valoració que en fan.

Dins d'aquesta fase de disseny, es van programar una sèrie d'actuacions:

1. Elaboració de material. (a) L'enquesta: es van elaborar enquestes per a cada col·lectiu entrevistat. (b) La confidencialitat i el consentiment: es va elaborar un document d'acord amb les característiques del projecte i tenint en compte la Llei de Protecció de Dades. (c) Base de dades dels centres i les persones entrevistades: es va crear una base de dades dels centres a entrevistar amb informació bàsica de cada un d'ells. (d) Correu explicatiu d'invitació a la participació en el projecte: es va fer un correu als centres i es va demanar col·laboració en l'elaboració del projecte.
2. Recerca de les persones responsables dels centres a entrevistar i concertar entrevistes. En aquesta recerca es van seguir dos mètodes:

⁸ S'adjunten en l'annex 3 els qüestionaris plantejats a les escoles i els hospitals.

d'una banda, es va deixar en mans dels centres la decisió de qui seria la persona entrevistada, i de l'altra, es va demanar entrevistar una persona concreta per la trajectòria i el coneixement que podia tenir en relació amb el tema. Una vegada assignada la persona, es va concertar una cita per fer l'entrevista.

3. Sistematització de la informació i metodologia de l'entrevista. Abans de realitzar l'entrevista, es van lliurar a la persona a entrevistar tres documents. El primer, un document explicatiu del projecte i dels seus objectius. El segon, una explicació sobre els blocs temàtics de l'entrevista. El tercer, el document de confidencialitat i el consentiment que calia firmar abans de l'entrevista. Vam decidir que les entrevistes serien gravades i posteriorment transcrites per poder fer-ne un buidatge fidedigne.
4. El buidatge de les entrevistes i la preparació de l'informe. El buidatge es va pensar perquè fos un treball individual i de grup a la vegada (tres persones per grup). Cada persona llegia o escoltava l'entrevista, feia el seu buidatge i, aleshores, en grup es consensuava un document unificat de buidatge que s'exposava al grup de recerca. D'aquesta manera, cada entrevista va ser llegida, com a mínim, per tres persones diferents. A partir d'aquest buidatge s'elaboraria l'informe del treball empíric.

II. Fase de realització

Una vegada fet el disseny de l'estudi, vam procedir a realitzar les entrevistes. En primer lloc, i per motius de calendari, vam fer les de les escoles i els instituts. Cal manifestar la bona predisposició de tots centres, tant escolars com hospitalaris, a col·laborar en el projecte. Cap dels centres contactats per concertar cita va rebutjar la proposta de participar en l'estudi.

En paral·lel a l'estudi empíric en l'àmbit escolar i hospitalari, vam realitzar entrevistes a una sèrie de «representants» de les grans confessions religioses presents a Girona. En concret, vam fer entrevistes a un pastor ortodox, un imam musulmà, un pastor evangelista i un vicari catòlic. Vam pensar que, com a complement informatiu i per tal de contrastar el que se'ns havia dit en els hospitals i les escoles, era bo fer aquestes entrevistes amb representants religiosos.

Totes les entrevistes van ser classificades d'acord amb un codi alfanumèric, per tal de mantenir la confidencialitat i la protecció de la identitat dels entrevistats. Només els membres del grup de recerca tenien accés a les dades (nom i cognom de les persones entrevistades, i nom del centre).

La codificació es va fer de la manera següent: CPrS: Concertat Primària Secundària; PuS: Públic Secundària; PuPr: Públic Primària; CPr: Concertat Primària; CS: Concertat Secundària; HP: Hospital Públic. Els números corresponen a cada centre.

Escola / Hospital
PuPr1
PuPr2
PuPr3
PuPr4
PuPr5
PuS1
PuS2
CPr1
CPr2
CPr3
CPrS1
CPrS2
CS1
HP1
HP2

El perfil de les persones entrevistades en els centres escolars va ser el següent:

- Membres de l'equip directiu dels centres.
- Coordinadors/es d'educació en valors pastorals i de religió.
- Professors/es de Religió.

- Professors/es de l'Aula d'Acollida.
- Responsable de l'AMPA.

Algunes entrevistes es van fer amb més d'una persona del centre. El total de les persones entrevistades fou de 20. La mitjana de la duració de l'entrevista aproximadament va ser d'entre 45 i 60 minuts, fet que suposava la transcripció aproximada d'una mitjana de 7 a 10 pàgines per entrevista.

En el cas de l'àmbit hospitalari, el perfil de les persones entrevistades va ser el següent:

- Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari.
- Membre del Comitè d'Ètica.
- Servei de Mediació Intercultural.
- Direcció del servei religiós.

Algunes entrevistes van fer-se amb més d'una persona alhora. El total de les persones entrevistades és de 8. La mitjana de la duració de l'entrevista aproximadament va ser d'entre 35 i 45 minuts, i de 7 a 8 pàgines transcrites per entrevista.

III. Fase de buidatge

Tan bon punt les entrevistes van quedar transcrites, es va iniciar el procés de buidatge. En aquest sentit, es van formar cinc equips de tres persones. Cada equip es va encarregar de realitzar el buidatge —individual i després compartit amb el mateix equip— de tres entrevistes. Perquè els buidatges fossin uniformes i per tal de facilitar la feina, es van fer «fitxes de buidatge».

Tots els fitxers de buidatge van ser compartits en els espais virtuals que han funcionat com a repositoris compartits de documents. I tots els buidatges han estat comentats i analitzats per tots els membres de l'equip, amb reunions periòdiques al llarg dels mesos previs a la publicació de l'informe (vegeu l'annex 2).

3. Resultats

¿Quina actitud mostren les escoles, els hospitals gironins i les persones que hi treballen respecte a la religió i la diversitat religiosa? Vet aquí la pregunta que ha guiat la nostra recerca empírica. ¿S'hi dóna una actitud que denoti laïcitat positiva? Vet aquí l'interès que ha guiat la nostra anàlisi.

3.1. Punts comuns i generals

En les respostes que ens han fet els professionals que hem entrevistat en els hospitals i els centres escolars de Girona, hem pogut detectar una sèrie de punts comuns. En totes dues institucions es comparteixen una sèrie d'opinions i perspectives.

1. D'entrada, **la diversitat religiosa no és viscuda com un problema**. Entre els professionals de la sanitat i l'educació no domina la impressió que la condició religiosa dels usuaris dels centres hospitalaris o dels alumnes dels col·legis de Girona suposi un problema per al bon funcionament de la institució. En aquest sentit, la percepció als hospitals i les escoles és coherent amb la percepció i el tracte que hi dóna l'Ajuntament de Girona (d'acord amb el relat que ens va fer Xavier Ventura, tècnic dels serveis socials; vegeu l'apèndix 1).
2. Aquesta percepció, segons la qual la diversitat religiosa no és un problema, **no** és incompatible amb la detecció i el tractament de casos concrets més o menys problemàtics. De fet, sembla que hi ha una **certa tendència a associar la gestió de la diversitat religiosa amb la gestió d'una font de «conflictes»** (això malgrat que, com hem dit, es tracta d'una gestió no problemàtica pel que fa a la incidència en el centre).
3. La manera com s'aborden els casos en què la qüestió religiosa sorgeix és de caràcter, diríem, «pragmàtic»: es fa un tractament **«cas per cas»**.
4. No hi ha un abordatge sistemàtic i clar, un plantejament assumit d'entrada, un model conscientment compartit sobre com s'ha d'abordar l'aspecte religiós de les persones en el normal funcionament dels centres hospitalaris i escolars.⁹ El que hem trobat, de vegades, és una **certa dispersió o, fins i tot, un cert desconcert** sobre com s'hi ha de fer front, quan cal fer-hi front. Ara bé, això és força menys acusat en el cas dels hospitals que en el cas de les escoles.
5. En aquest sentit, de vegades, en les entrevistes hem detectat **respostes poc coherents**, fins i tot contradictòries.

3.2. Hospitals

En l'àmbit hospitalari, efectivament, no existeix la percepció que la diversitat religiosa sigui quelcom problemàtic en la gestió del dia a dia.

⁹ En aquest sentit, es confirma el que s'afirma en l'informe *GEDIVER-IN. Op. cit.*, p. 87 i següents.

L'única excepció important que els entrevistats mencionen té a veure amb la negativa de Testimonis de Jehovà a rebre transfusions de sang i ser intervinguts quirúrgicament. La **diversitat religiosa té poca visibilitat, d'entrada**. Tot i així, és evident la **laïcitat positiva de caràcter estructural** present a l'Estat espanyol.

Una laïcitat positiva estructural asimètrica...

Els hospitals gironins, com la resta d'hospitals de Catalunya i de l'Estat, estan preparats per atendre peticions de caràcter religiós per part dels usuaris, almenys en els dos sentits següents:

1. En virtut d'una sèrie de convenis de la Generalitat amb l'Església catòlica (acords de 1986), els centres han d'oferir l'assistència d'un capellà catòlic als pacients que ho demanin. Així mateix permeten que, en les habitacions, els pacients realitzin pràctiques religioses sempre i quan no interfereixin en la tasca mèdica, no molestin els altres usuaris ni suposin un perill per a la seguretat pública.

El personal sanitari, si en una habitació hi ha una pregària evangèlica o un ritus musulmà, o un moment de reflexió, de conviccions personals, si no és una cura programada i que es pugui aplaçar, s'aplaça tranquil·lament. Es deixa que la persona faci el seu ritus amb normalitat. (Director del Servei Religios, HP2)

2. Ofereixen habitualment espais de culte dintre del mateix recinte hospitalari. En els dos centres hospitalaris gironins, l'espai de culte és de consagració catòlica però disposa de mecanismes (cortines, mampares, etcètera) per convertir-lo en un espai de pregària i de ritus per a qualsevol confessió.

És a dir, **des d'un punt de vista estructural**, encara que sigui d'una manera apaivagada, el fenomen religiós és **present en el funcionament** del centre. No és un fenomen totalment absent.

L'asimetria a favor de la religió catòlica s'assumeix com un fet cultural o tradicional, no com quelcom que els professionals assumeixin conscientment:

[...] és evident que hi ha una asimetria de tracte entre la religió catòlica i les altres, però això no és per opció de l'hospital sinó que ve donat per la norma, la cultura i la tradició històrica. (Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari, HP1)

Aquesta asimetria es manté **malgrat l'augment de la diversitat religiosa** dels usuaris dels centres hospitalaris:

[...] adaptacions estructurals, no se n'ha fet cap. S'ha donat resposta a la demanda. Algunes vegades ha estat compartir l'espai [de culte], altres derivar al tanatori, altres deixar la família sola a l'habitació el temps que necessiten... Ens hem adaptat a la demanda. Però a nivell d'infraestructura, ni espais ni equipaments. (Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari, HP1)

Així mateix, l'asimetria estructural es detecta en el paper destacat i central que pot tenir el sacerdot catòlic que fa funcions d'assistència religiosa en el centre a l'hora de proporcionar o facilitar serveis religiosos a usuaris d'altres confessions.

I la qüestió és que ara ens trobem amb una situació que el servei religiós és un servei que acompanya amistosament les persones, tant siguin usuaris com professionals que ho demanen, perquè és un servei a demanda, i que en aquesta demanda a vegades hi ha gent d'altres conviccions religioses i ens demanen tasques de facilitament. Llavors, la qüestió és que, per exemple, una família que és de l'església ortodoxa russa, que estan aquí de pas, i que necessiten, doncs... contacten amb nosaltres perquè tenim un bon treball de xarxa ecumènica i els posem en contacte amb els seu referent comunitari perquè els visitin. (Director del Servei Religiós, HP2)

No obstant això, en l'entrevista, el mateix director del Servei Religios d'HP2 reconeix que:

[...] dins de les comarques gironines, els grups religiosos islàmics, de confessió evangèlica, d'Església ortodoxa són grups molt més... com ho podríem dir... molt més militants. És a dir, quan una persona de la comunitat ingressa aquí, el seu propi imam, el seu propi pastor ja està informat, i ve i l'acompanya. (Director del Servei Religios, HP2)

... versus una actitud laïcista (laïcitat negativa) dels professionals sanitaris respecte a la pròpia feina i la institució

En aquest sentit, la laïcitat positiva sistèmica contrasta amb l'actitud dels professionals sanitaris. Segons els entrevistats, la diversitat religiosa és un assumpte dels pacients, no pas dels professionals que hi treballen:

[...] els professionals, quan entren [al centre hospitalari] no porten la càrrega de cap religió, ni política, ni ideologia. Et diria que fins i tot ni sexe, perquè acaben sent professionals al marge que siguin homes, dones, cristians o islamistes [sic], d'esquerres o de dretes. No hi ha manifestació religiosa dintre el que és el desenvolupament de la tasca professional. (Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari, HP1)

En genèric, pels facultatius la prioritat no serà respectar, sinó salvar la vida i en segon lloc ja vindran les creences polítiques o religioses. Infermeria, que és qui al final passa més hores, doncs, és més fàcil que tingui aquesta capacitat i aquesta sensibilitat. (Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari, HP1)

Aquesta postura es dona per defecte, sense gairebé debat. Però quan n'hi ha, s'arriba al mateix punt:

[...] el tema del mocador amb els professionals. Es va generar un debat de si es permetia o no i la solució —que va passar per un comitè d'ètica— es va orientar de forma general i global i es va apostar per la neutralitat: per un uniforme que identifiqui que som professionals sanitaris juntament amb l'acreditació i sense cap tipus de símbol de cap mena: ni religiós, ni patriòtic, ni esportiu. (Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari, HP1)

La filiació religiosa dels professionals, doncs, és invisibilitzada pels mateixos professionals per raons que tenen a veure amb la tasca que realitzen.

Aquest plantejament fa pensar, ja d'entrada, en *una certa actitud laïcista* dels professionals de la salut en la mesura que pressuposen que les opcions personals no han d'afectar la seva feina. La religió queda fora i ha de quedar fora de l'atenció sanitària. Tal vegada això es degui a l'assumpció d'un altre pressupòsit que reforçaria, com diem, la percepció d'una certa actitud laïcista: la idea que si els professionals fessin ostentació de filiació religiosa, això dificultaria la seva tasca professional.

D'altra banda, hom podria detectar aquesta mateixa actitud laïcista en el tracte que, per defecte, ofereix el personal sanitari als usuaris que hi arriben. Aquest tracte no ve condicionat en absolut per cap informació sobre creences religioses:

Quan tenim un pacient ingressat, no se li demana per la religió ni la filiació política. (Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari, HP1)

Malgrat el laïcisme, acceptació que la creença religiosa s'ha de tenir present per raons mèdiques, també

Malgrat l'actitud més aviat laïcista del personal sanitari, i malgrat que la idea més compartida sigui que la religió és un assumpte privat de cadascú, el fet que una persona sigui religiosa o no és un factor que els professionals de l'atenció mèdica poden tenir en compte. En això influeix notablement

la definició àmplia que fa l'OMS de la salut. Segons aquesta definició (que no ha rebut modificacions des de l'any 1948), «La salut és un estat de ple benestar físic, mental i social, i no solament l'absència d'afeccions o malalties».

A títol personal, preferiria que la religió no estigués present en els centres sanitaris, però per cap de les parts, ni dels usuaris, ni dels professionals. Sóc conscient que la salut passa per un estat de benestar físic i emocional i la religió forma part de la persona... ja en sóc conscient, però penso que seria més senzill si tots deixéssim aparcada a la porta la religió. Es generarien menys conflictes tot i que en general no n'hi ha gaires. (Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari, HP1)

[...] l'esfera religiosa abans era un bolet del mossèn i el seu entorn, i ara és una necessitat més que l'hospital també contempla per arribar a aquesta bona salut de la persona, aquesta definició de l'OMS del benestar psicològic, espiritual, social, físic. (Director del Servei Religios del HP2; aquí cal notar que en la definició de l'OMS no es parla de benestar *espiritual*)

D'altra banda, fa temps que en el camp de la salut es parla **dels quatre principis bioètics** que han de guiar l'assistència sanitària: el principi de beneficència, el de no-maleficència, el d'autonomia i el de justícia. Les peticions de caràcter religiós dels pacients adults cauen plenament dintre del que anomenem autonomia; però l'assumpció de la idea àmplia de salut de l'OMS fa que també calgui tenir-les en compte a l'hora de respectar els altres principis de beneficència, no-maleficència i justícia. No és només per raons d'autonomia que el professional sanitari ha de prestar atenció i satisfer raonablement les peticions i les necessitats de caràcter religiós dels usuaris del centre.

Tractament cas per cas d'entrada, i protocol·larització posterior

La tendència dominant és que els casos en què la religiositat d'un usuari pugui afectar el tractament mèdic s'aborden cas per cas. Domina el plantejament pragmàtic:

[...] s'intenta fer cas per cas i si al final no hi ha cap solució, doncs, es fa una norma. (Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari, HP1)

Les peticions de caràcter religiós relacionades amb el menjar que se serveix en el centre hospitalari, per exemple, es tracten cas per cas quan hi ha una demanda (si una persona no pot menjar porc per motius religiosos i ho diu, se li serveix peix o un menú sense carn).

Ara bé, quan les peticions resulten d'alguna manera problemàtiques, l'hospital disposa de mecanismes automatitzats per fer-hi front; és a dir, els professionals disposen de mecanismes *protocol·laritzats* als quals recórrer (i descarregar la responsabilitat).

La *protocol·larització* es fa patent en l'existència dels recursos següents:

1. Els centres hospitalaris disposen de serveis de mediació que cobreixen les possibles incidències per motius religiosos.
2. Els centres disposen d'un CEA (Comitè d'Ètica Assistencial), on poden derivar dubtes i problemàtiques. No hi arriben molts casos, «no són rellevants en el funcionament del centre, però són importants» (Responsable de l'Oficina d'Atenció a l'Usuari, HP1).
3. Hi ha normatives i recomanacions que funcionen com a protocols d'actuació (per exemple, les guies editades per la Generalitat).

3.3. Escoles

En les entrevistes que hem efectuat, hem pogut veure que hi ha una sèrie de punts comuns i una sèrie de diferències entre les escoles gironines pel que fa a l'actitud que tenen respecte al fet religiós i la diversitat religiosa.

Punts comuns

Conflictivitat baixa, i «cas per cas», però...

En general, hi ha una percepció de conflictivitat baixa. Les respostes són més aviat del tipus «si ho demanen (una atenció especial per motius religiosos) ho atenem, cas per cas».

[...] jo crec que ho hem anat gestionant d'una manera molt natural. En la mesura que ens han anat arribant aquests nens i ens hem trobat que «Oh és Nadal, anem a la capella, i ara què fem?», hem buscat una solució de dir: «*Bueno*, fem una cosa que el nano no es senti violent i nosaltres tampoc». I mica en mica hem anat llimant aquestes coses però d'una manera quasi sense programar-les. (Centre educatiu, CP2)

Allà on es detecta més la diversitat religiosa i es donen més casos de peticions fonamentades en creences religioses és en el **menjar** que se serveix al menjador, especialment en el col·lectiu de religió musulmana.

[...] no perquè ells hagin vingut a explicar-nos res, sinó perquè ens demanen que els seus nens no mengin carn. (Centre educatiu, PuPr5)

Algun cop s'ha admès que els practicants d'altres religions, especialment els musulmans, «**no ho tenen fàcil**» i que de vegades no s'ha tingut en compte l'opinió de la família.

[...] no es va fer ni s'ha fet una proposta de menú per a musulmans. [...] hi havia un interès especial de l'escola a garantir l'àpat als nens amb famílies de recursos justos. Tot i així diria, i aquí m'atendré a la confidencialitat, perquè crec que val la pena per al treball, si el nen no era ferm en els seus compromisos des de l'escola no es tenia en compte l'opinió de la família [...] diguem-ne que no se'ls ho posa fàcil. (Director del centre CPrS2)

Però això era, diu, abans («potser estic parlant de fa 15 anys enrere»). La mateixa persona entrevistada (director d'un centre d'inspiració religiosa amb un alt grau de diversitat) reconeix que les manifestacions de caràcter religiós més visibles s'han arribat a acceptar **fruit d'una certa bel·ligerància** per part dels alumnes més conscienciats. És el cas, per exemple, del mocador.

Aquí hi ha hagut un joc d'estira-i-arronsa, de marcar límits, i et vas retirant a mesura que t'adones que el nivell de pressió que has de fer supera allò raonable. S'intenta, en l'àmbit de l'escola, o s'intentava, que no fossin visibles —fa deu anys— aquests elements religiosos de les famílies [...]. Ha sigut una insistència gradual: en un primer moment, es demanava que si el portaven pel carrer, en entrar a l'escola se'l traguessin. I així va ser durant uns anys amb algunes noies, fins que per persones concretes que lluiten i batallaven molt, aleshores es va deixar que el portessin, de manera que actualment no hi ha, diguem-ne, discussió. El porten i cap problema. (Director del centre CPrS2)

No obstant això, els alumnes musulmans solen participar en la realització i la celebració de les tradicions culturals d'arrel catòlica i, a més, no solen tenir cap problema amb els continguts que s'imparteixen en l'assignatura de Religió.

En canvi, alguns alumnes de la confessió dels Testimonis de Jehovà s'han negat a prendre part en les celebracions tradicionals (en el centre PuPr5) i hi ha hagut tensions de caràcter doctrinal amb famílies cristianes.

I et diria que pràcticament amb totes les famílies musulmanes la preocupació que han manifestat pel tema de si expliquem a o b sempre ha sigut molt baixa [...]. Però, en canvi, quan parlem d'actituds doctrinals, de creences, amb famílies cristianes sí que tenim aquesta tensió. Concretament, amb una família mixta que la mare era ortodoxa i les filles eren ortodoxes nascudes a Ucraïna... I també hem tingut tensions amb cristians catòlics, que d'alguna manera ens qüestionaven determinades visions que consideraven excessivament «descafeïnades» o poc catòliques [...]. Per tant... els que estan més preocupats pel que expliquem són les famílies de tradició catòlica [...]. No així els de tradicions més allunyades que són conscients que vénen a un centre cristià i ho valoren... no qüestionen la doctrina perquè veuen que és molt diferent de la seva. (Director del centre CPrS2)

Sembla que les famílies, **com més llunyanes se senten doctrinalment** de la doctrina assumida pel centre, **menys percepció de «perill»** tenen i, per tant, més fàcil en resulta l'acceptació. En canvi, com més proximitat, més possibilitat de conflicte doctrinal. Seria una versió de l'anomenada «síndrome de Caïn» —és a dir, el fenomen pel qual els conflictes es donen més entre iguals, entre «germans», que no pas entre diferents.

D'altra banda, és possible que l'escola sigui un lloc on les persones immigrants, que són qui justament contribueixen més a fer plural la societat gironina, no creuen que hagi de ser receptor de les diferents sensibilitats religioses. El **Marroc**, en alguns aspectes, sembla de fet una societat més secularitzada que la nostra. Així, per exemple, el 100% de casaments que s'hi celebren són civils i fan festa setmanal els dissabtes i diumenges, com nosaltres, i no pas el divendres, dia de l'oració.

Una certa tendència a confondre el tractament de la diversitat religiosa amb el tracte al nouvingut

Hi ha una certa tendència (més forta a l'escola pública) a confondre el tractament de la diversitat religiosa amb el tracte al nouvingut o immigrant.

Això, podem pensar, es deu bàsicament a dos factors: (a) la profunda secularització de la societat gironina, i (b) l'assignació de conductes religioses a la gent nouvinguda.

Sigui com sigui, aquesta tendència i confusió apuntarien a la constatació que la gent de Girona no assumeix encara que la diversitat religiosa és un fet, al país.

No s'ofereix religió als més sensibilitats religiosament

Hem pogut comprovar que hi ha un cert reconeixement, en la majoria de centres, que l'assignatura de Religió que s'ofereix obligatòriament al centre és d'inspiració catòlica, però que els alumnes més religiosos no són justament els catòlics.

El que s'ha fet és que l'assignatura de Religió s'ha plantejat de forma oberta. És una professora assignada pel bisbat catòlic i els alumnes que se senten més creients i fan més religió són musulmans. (Director del centre PuS1)

La professora de religió tenia de l'ordre de sis o set alumnes que feien la matèria i concretament religió catòlica. Les altres no es feien per manca de demanda. [Malgrat això] Les altres religions, tot i que molts alumnes eren practicants d'altres religions, sobretot musulmans, no s'estudien. (Professor d'Aula d'Acollida del centre PuS2)

Això **no té per què ser viscut com a problemàtic** per part dels fidels d'altres confessions. D'entrada, (1) perquè poden pensar que és millor (en termes dels valors que s'inculquen, etcètera) que s'ofereixi formació religiosa que no pas que no se n'ofereixi, encara que la que s'ofereixi sigui d'una confessió que no és la seva; o (2) com hem apuntat abans, perquè no consideren (potser per raons històriques i culturals, com passa amb els marroquins) que l'escola sigui el lloc on és imprescindible que es faci aquesta formació. En aquest sentit, els representants de religions minoritàries que hem entrevistat han tret importància al fet que a l'escola s'ensenyi religió. Els seus fidels ja assisteixen a classes de catequesi a les seves esglésies, sostenen.

Consens en la manca de formació i d'informació

En general, hem notat en totes les escoles un cert consens que caldria més informació i més formació. I això, tant de les religions que porten els nousvinguts com de la pròpia, en el cas de les escoles cristianes.

En formació mai no tens la que toca i menys en una escola. Mai no la tens en el sentit que un coneixement de més qualitat sobre les altres religions ens permetria una gestió més bona de l'aula i de l'entorn. Però, diria més, una formació en el sentit de conèixer millor què és el cristianisme també és necessària... (Director del centre CPRS2)

En el cas de les escoles públiques, l'accent es posa més en la necessitat d'una formació més sòlida en diversitat cultural.

Decididament, no [el professorat no té formació en gestió de la diversitat religiosa]. (Directora del centre PuPr)

Com més diversitat, més cultura religiosa

Hem pogut comprovar clarament que, com a tendència general i amb independència del tipus d'escola, com més diversitat religiosa hi ha a l'aula, més cultura religiosa (comparada) es fa.

Diferències

Les diferències més importants entre les escoles de Girona pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa i l'actitud que tenen al respecte vénen determinades per dos factors: (1) si són d'inspiració cristiana o públiques; (2) si són del centre o de la perifèria, entenent que «perifèria» designa més aviat un concepte socioeconòmic (en la mesura que pressuposem que, tal com succeeix molt sovint a Girona, les famílies més desavantajades solen viure en barris no cèntrics).

Escoles cristianes

En conjunt, és ben perceptible una **actitud positiva** de les escoles cristianes cap a la diversitat religiosa en general (una actitud que trasllada el missatge que la religió és beneficiosa per a la societat democràtica). Aquesta diversitat ha revitalitzat el sentit de les escoles cristianes i ha reforçat la seva convicció que el coneixement del fet religiós és **important per tres raons**: (i) per entendre la **pròpia cultura**, (ii) per fomentar la **tolerància**, (iii) per desenvolupar la **condició espiritual** de l'home.

Efectivament, la diversitat religiosa ha originat un **debat intern en les escoles d'inspiració cristiana** sobre el sentit de la inspiració que les anima. Un debat que els ha estat, en general, beneficiós.

[...] sí que et fas la pregunta de què vol dir ser cristià. La cosa es va redescobrint [...] Quan nosaltres celebrem un principi o un final de curs amb els alumnes o celebrem el Nadal, doncs aquí hem d'anar tenint un diàleg de com fem aquesta presentació. Abans fèiem unes misses i els alumnes baixaven tots per decret. Ara no. La celebració que es fa no està lligada tant als sagraments, i et queda la qüestió de si estem diluint massa el que som. El dubte el tens i en aquesta escola el vivim com a dubte i com a possibilitat de canvi. (Director del centre CPrS2)

¡Yo la veo muy positiva! [la diversitat religiosa al centre] Que sí, que te exige mucho más, al profesor, eso también es verdad. Que tienes que estar más abierta, que tienes que ser más flexible, que tienes que estar más preparada... Pero también me parece que es más positivo. Mientras tanto no te quedas estancada, no sé. (Directora del centre CPr3)

És un enriquiment. (Professora de Religió del centre CPr3)

El debat intern ha derivat en la conversió de l'assignatura de Religió (catòlica) en una **assignatura sobre el fet religiós que posa l'accent en les bondats que el caracteritzen**. Han deixat de fer catequesi per

fer cultura religiosa, amb un accent més gran, això sí, sobre la religió catòlica.

Tot i ser un centre d'inspiració religiosa fem cultura religiosa sense perdre de vista el missatge religiós, cristià, Jesucrist, l'evangeli. I fem religió compartida. Tothom hi té cabuda. Una religió molt tolerant i sense deixar de mencionar també la participació d'altres religions. (Professora de Religió del centre CPR3)

[...] hay una variación grande grande [...] tuvimos que hacer como una reconversión. Claro las clases, pues totalmente mentalizadas de decir «no es una clase de religión, no es una catequesis; es una clase de religión, de hecho religioso». (Directora del centre CPR3)

Fem paral·lelismes. Nosaltres treballem molt el paral·lelisme de les religions. Jo, per exemple, els explico «El vostre Ibrahim és l'Abraham» i la base és la mateixa i així ho entenen millor. (Professora de Religió del centre CPR3)

[...] vam arribar a la conclusió que no estàvem fent bé l'assignatura de Religió i vam considerar que havíem d'adoptar un altre sistema... fem cultura religiosa. A infantil només fem educació en valors [...]. Pel que fa a la religió, només fem cultura religiosa ja que ens semblava que no era just pels nens que venien d'altres creences ni pels nens nostres, ja que molts nens que vénen ni la practiquen ni amb prou feines estan batejats. (Coordinadora d'Educació en Valors Pastoral i de Religió del centre CP1)

Quan a l'ESO es treballen totes les religions es fa des d'un respecte escrupolós i donant valor... en cap cas en un sentit despectiu, sinó revaloritzant qualsevol visió religiosa i fins i tot qualsevol visió atea feta des del respecte. És a dir, no es carrega contra res, sinó que es ressalta allò positiu de les altres religions. (Director del centre CPR2)

Es té la percepció que aquest tractament de la religió, fins i tot quan és marcadament confessional, és **benvingut** per famílies de confessions diferents de la catòlica:

Ho accepten [les famílies d'altres confessions, especialment musulmanes, quan es celebra el mes de Maria i es treu la imatge de la mare de déu]. Ho accepten perquè ensenyem això, en el respecte, en la tolerància i en el fet que conèixer l'altre és també aprendre la seva cultura i entendre'l millor, la seva forma de vida, la seva forma de practicar [...] a mi m'han arribat mares marroquines a dir-me que no els importa la religió que ensenyem a la filla perquè la base és comuna i els valors que es transmeten no poden ser en cap cas negatius i que ella hi està d'acord. (Professora de Religió del centre CPr3)

En aquesta acomodació que han experimentat les escoles cristianes, la diversitat religiosa ha portat a organitzar **activitats en dates assenyalades** de caràcter **interconfessional**:

El principi i final de curs és una celebració interconfessional. (Professora de Religió del centre CPr3)

D'altra banda, també ha comportat que el tracte del fet religiós vagi acompanyat d'un treball de **l'espiritualitat**. El fet de la diversitat religiosa condueix a posar l'accent en l'espiritualitat, com a tret comú amb les altres confessions.

Va haver-hi un moment que ens vam adonar que no tenia cap mena de sentit fer una eucaristia, perquè realment els alumnes que sàpiguen què vol dir combregar, cada cop són menys. Per tant, per una banda adaptar tradicions heretades. De l'altra, afegir elements nous, com per exemple, tot el treball de la interioritat, que no hi ha elements religiosos més enllà de la pregària i on s'intenta buscar un vocabulari comú i treballar tècniques de respiració, amb pretensions universals. Llavors, això sí que és un treball completament nou per situar-se en aquest marc de la diversitat religiosa. (Director del centre CPrS2)

En los cinco minutos de pensamiento que tenemos por la mañana, de interiorización [es treballa la diversitat religiosa], de tres minutos, de dos minutos, depende del día. El «bon dia», que decimos, y

siempre es tema religioso, de «servei». De interiorización espiritual.
(Directora del centre CPR3)

Però posar l'accent en l'espiritualitat també serveix d'acte d'afirmació de la religió **enfrent de l'actitud no religiosa**. Com diu algun entrevistat, la diferència important, des del punt de vista dels centres educatius de base religiosa, no és entre diferents religions, sinó entre gent religiosa i gent no religiosa.

[La diversitat religiosa] crec que és un enriquitment per a tots i hi ha de ser. És una base igual que pot valer per història, ciències socials... De fet, crec que un dels errors de la [escola] pública és que no faci cultura religiosa. Perquè si la pública es nega a anar a qualsevol tipus de religió s'equivoca [...]. [...] els nens necessiten l'espiritualitat. Un nen, o sigui, sense espiritualitat... fins i tot per contemplar la natura has de tenir el teu temps de reflexió i silenci [...]. Carregar-se l'espiritualitat per carregar-se la religió jo penso que és molt greu [...]. La religió és una opció; l'espiritualitat, un dret. Això és bàsic, per mi. (Coordinadora d'Educació en Valors Pastorals i de Religió del centre CPR1)

La qüestió religiosa a Catalunya en aquests moments no és un problema entre religions. La relació, la complicitat, la sintonia entre famílies de diferents religions pot ser més àmplia que entre famílies cristianes, per exemple. És molt fàcil tenir una sintonia amb musulmans, amb els sikhs i, fins i tot, amb cristians evangèlics o testimonis de Jehovà perquè en el fons partim d'esquemes i valors molt semblants. El problema el tenim amb algú que no comparteix el valor que el seu fill s'ha de preocupar pels altres, tant si és musulmà com cristià. (Director del centre CPR2)

En les escoles cristianes, **la filiació confessional ajuda a fer front a conflictes** per motius de base religiosa, en el sentit que (i) serveix d'avís a les famílies que hi porten els nens sobre el tipus d'activitats que s'hi poden trobar; (ii) serveix per deixar clars els límits respecte a què es pot tolerar i què no.

Alumnes que diguin «jo no vull fer classe de religió, me'n vaig!» no en tenim. Suposo que la dinàmica és que si te'n véns al nostre centre [d'inspiració catòlica] allà es fa classe de religió. I si algú diu «jo no vull que el meu fill faci classe de religió», escolti, és que si mira el caràcter [de l'escola] veurà que aquí no és el seu lloc. (Director del centre CS1)

Cuando vienen [al despatx de la directora, famílies de confessió no catòlica] yo tengo el Cristo y la Virgen y se lo digo, y no les importa y dicen «no, sabemos que aquí les acogen bien» y no les importa. «Eso es cosa nuestra», dicen. Porque por la tarde tienen la mezquita y van. Y después en Navidad también salen cuando hacemos los *Pastorets*. Hacemos el mensaje evangélico y ellos salen, lo mismo. (Directora del centre CPR3)

Pues esa niña [una niña que está ahora radicalizada y que ahora está en otro centro] presentó aquí un pequeño problema porque quería ponerse el velo. Y yo la metí aquí y le dije: «En clase no puedes entrar así, ya sabes que aquí esto no se puede, no está permitido». Pero que después es curioso, porque vienen los hindúes con el gorrito y sí que lo permitimos. Claro, lo que decimos es que, también es verdad que... pero no. Y después de que salió aquel caso de la nena, aquí ya no se le ha ocurrido a nadie más venir con el velo. (Directora del centre CPR3)

Escoles públiques

Per contrast amb les escoles d'inspiració cristiana, hem detectat una actitud més aviat «de salvaguarda» en les escoles públiques, de vegades, fins i tot de clar **laïcisme**. En algun cas, aquesta actitud és reconeguda obertament, sigui per reafirmar-la, sigui per considerar-la críticament:

Suposo que les famílies que opten per una escola pública ja saben on van. Ja saben que aquí el tema de la religió, *bueno*, el tenim perquè ens hi obliguen. Perquè si haguéssim de triar nosaltres, tots els mestres, em sembla que ho tindríem claríssim: res de religió, ni catòlica, ni musulmana, ni res de res. Jo penso que és una cosa molt

personal de les famílies i que les seves creences les han de treballar les famílies. (Directora del centre PuPr5)

La línia de l'escola és no implicar-se en el tema religió o implicar-se amb el que legalment està establert que és, doncs, que els alumnes que demanen estudiar l'assignatura ho puguin fer. Més enllà no s'aprofundeix i, com en la majoria d'escoles públiques s'intenta que la religió es faci a part del que és l'ensenyament reglat [...] des del meu punt de vista personal, defenso la no implicació religiosa de l'escola. (Professor de l'Aula d'Acollida, centre PuS2)

[...] vivim en un món molt laic i poc sensibilitzat amb el tema de la religió i penso que [els professors] tenen una actitud poc receptiva, fins i tot poc tolerant respecte a aquest tipus de sentiments. He sentit comentaris que feien pensar que es tracta d'una superstició absurda... (Directora del centre PuPr3)

Tanmateix, aquesta actitud sembla més acusada en centres educatius del centre que no pas de la **perifèria**, on la diversitat és molt més gran. En un centre on, per exemple, hi ha cursos en què ningú no té el català com a llengua materna i on la religió majoritària és la musulmana, la cap d'estudis afirma el següent:

A mi m'ha agradat molt com has posat el nom de «laïcitat positiva»... Si tens una riquesa a l'aula sempre ho aprofites, en qualsevol moment, o en qualsevol àrea, per dir: «Com introduir totes aquestes cultures que tenim a l'aula?» I són riques i a més volem que es respectin els altres [...]. Una mica intentes transmetre que a tot arreu hi ha diversitat i que aquella diversitat és bo saber-la. (Cap d'estudis del centre PuPr4)

En el mateix centre se serveix, per exemple, menjar *halal*, la qual cosa és bastant excepcional als centres gironins.

En general, hem detectat un cert **desconeixement** sobre quins **continguts** s'aborden en l'assignatura de Religió que el centre ha d'oferir

obligatòriament i a la qual solen assistir pocs o molts pocs alumnes. La de Religió és més aviat una assignatura *maria*.

Faig un tipus de religió que jo sempre dic als companys... perquè els companys no saben el que faig. (Professora de Religió del centre PuPr4)

En alguna ocasió, el reconeixement d'aquesta manca d'abordatge de la religió a l'escola es transforma en una **crítica al propi projecte d'escola pública** en el sentit, sobretot, que no proporcionar una formació en cultura religiosa suposa **no formar culturalment** els alumnes:

[...] m'he trobat amb nens de 1r o 2n que en alguna cançó els parlen d'un capellà i no saben què és. O també explicant el poema *Canigó* apareix «Sant Crist» al final, i pregunten: «I qui és aquest senyor?». Jo em quedo parada perquè això és gairebé cultura. Però, és clar, estem donant una cultura tan, tan, tan laica que de vegades preocupa la falta de cultura. Són petits, però hi ha coses que ja es poden saber. I després també estem abandonant molt l'espiritualitat i el sentiment religiós i a mi també em preocupa. A aquests nens se'ls fa tan estrany tot això que fa que no entenguin aquest tipus de sentiment. I amb les coses que no entenem de vegades som intolerants. Aquesta sensació la tinc també amb els mestres, de vegades. (Directora del centre PuPr3)

Una preocupació que també compartirien algunes famílies que duen la mainada a la pública:

Nens de famílies catòliques [s'apunten a l'assignatura], però també alguns de famílies que no ho són, que et diuen nosaltres no som practicants, però tota la nostra cultura i entorn ho és. Si no saps determinats personatges de la religió, no pots entendre la música de Bach, els quadres que hi ha a la catedral, els retaules... I vull que

facin religió. I continuen: com que jo no els ho ensenyaré, que ho faci l'escola. (Centre educatiu PuPr5)

I és efectivament un ensenyament de **la religió com a fenomen cultural, més que no pas cultura religiosa**, el que tendeixen a fer els professors de religió a la pública:

Jo, per mi, quan aquests nens algun dia vagin a Itàlia i vegin el *David* de Miquel Àngel, doncs sàpiguen que aquest *David* és aquell que jo vaig explicar a classe de religió i que va matar Goliat. Que ho vegin com una eina per entendre la història, la història de l'art o fins i tot la història. (Professora de Religió del centre PuPr4)

L'actitud laïcista no és detectable només en el professorat, sinó també en les associacions de mares i pares (AMPA), especialment quan tenen responsabilitats de gestió. Un motiu pot ser la manca de diversitat que hi ha a les AMPA.

[...] el menjador és una empresa externa que es gestiona des de l'AMPA. Per tant, la decisió [sobre menús] no passa pel claustre, tot i que jo assisteixo a les reunions [de l'AMPA]. Sí que és veritat que en algunes coses amb què l'AMPA era reticent, com el cas dels vegetarians, he mirat de fer mediació. (Directora del centre PuPr3)

Sí [hi ha hagut algun conflicte] amb el tema del menjar. Però no ens afecta a nosaltres, és de l'AMPA, eh? [...] Va haver-hi debat [...], es va decidir que només faríem diferències o alternatives de menjar amb nens que tinguessin malalties acreditades amb un certificat mèdic. També és veritat que abans els nens que teníem musulmans, excepte el porc, menjaven de tot. I ara, d'un temps cap aquí, hem vist una radicalització amb aquest tema i no volen menjar absolutament res de carn. Nosaltres ho vam debatre al claustre i la majoria de les persones consideraven que no volíem fer diferències per aquest tema religiós a l'escola amb els nens. I no compreníem perquè abans en menjaven i ara no, de carn. I ho vam transmetre així a l'AMPA i jo ja no sé què fa exactament ara. (Directora del centre PuPr5)

És possible que aquesta actitud de salvaguarda estigui unida a una certa tendència a plantejar la diversitat no tant en termes religiosos com en termes culturals. A l'hora d'abordar la diversitat s'estableix d'entrada, doncs, una distinció entre religió i cultura.

No [no hi ha hagut gaires problemes de racisme al centre], hi ha hagut cosetes que ens trobem que ens costen, com, per exemple, que a les nenes musulmanes no les deixin participar en activitats com ara la natació. Ens costa una mica: les colònies, quedar-se a dormir a l'escola [activitat que es fa en alguns cursos, a l'escola]... Tot això ens costa. Però no crec que sigui un tema estrictament religiós, sinó més aviat cultural. (Directora del centre PuPr3)

Sí, més la diversitat cultural que la religiosa [és una eina educativa]. Com t'he dit la religió no és gaire present a l'escola... Hi entrem poc [en la diversitat religiosa], però la diversitat cultural sí que té presència i intentem parlar sobre aquests temes sempre que podem. Hem fet projectes, tot sovint fent recerca sobre els llocs d'origen dels alumnes, què hi ha, quina llengua utilitzen. (Directora del centre PuPr3)

Efectivament, detectem una tendència a transformar els fenòmens religiosos en fenòmens gairebé només «culturals». Així, les tradicions i festes de base catòlica que es fan a l'escola es presenten exclusivament en clau cultural:

[...] hem entrat a Sant Fèlix, per exemple. Però de la mateixa manera que hem entrat a veure Jesús clavat a la creu, expliquem la llegenda de la Cocollona i expliquem la llegenda de la bruixa de la catedral. Com una manera de conèixer Girona i com una manera de conèixer una cosa que forma part de la cultura d'aquí (Tutora del cicle inicial i mitjà del centre PuPr4)

Jo explico el rei Carnestoltes i la vella Quaresma. No expliquem la Quaresma perquè expliquem el conte. No ho expliquem des del punt de vista religiós, o sigui, ho enfoquem com un tema cultural, que forma part de la nostra cultura, com una tradició. (Tutora de cicle inicial i mitjà del centre PuPr4)

En aquest sentit, fa l'efecte fins i tot que certes **conductes dels alumnes que no entorpeixen la marxa del centre** són tolerades perquè tenen un caràcter **cultural forà**, és a dir, són pròpies de gent de fora:

[...] concretament, tenia a classe un alumne gambià que els divendres demanava i tenia permís per part de la direcció de sortir els divendres al matí. Mig matí el dedicava a fer les seves pregàries en el centre religiós i se li donava permís. Però tot això passava fora del centre (Responsable de l'Aula d'Acollida, centre PuS2)

De les altres religions, doncs, el dia del xai ja sabem que no vénen. A vegades vénen a ensenyar-nos que es posen ben guapos i mudats i ja sabem que aquell dia falta la meitat dels nens. Sempre apuntem les faltes d'assistència, però aquell dia no s'anoten perquè considerem que és el seu «Nadal». (Secretària del centre PuPr2)

En algunes escoles públiques de la **perifèria** amb una gran diversitat, tal com succeïa amb les escoles cristianes de perifèria, **també hi ha hagut un canvi en la manera de celebrar certes festes** tradicionals, pel vincle que mantenien amb el catolicisme. Però, a diferència de les escoles cristianes, no han tendit a ressaltar els punts comuns entre diferents confessions, ni han propiciat trobades «interconfessionals». Més aviat, han tendit a «**secularitzar-les**». Per exemple, en una escola on hi ha fins a 17 nacionalitats diferents i una gran diversitat, la secretària afirma el següent:

[...] a veure, per Nadal, nosaltres fem les tradicions nostres, fem Nadal, però què fem? Una obra de teatre que no té res a veure amb la religió. Altres anys havíem fet els pastorets però ja vam decidir que aquest any no. No, perquè hi ha molta diversitat. Vam fer un conte d'un nen amb dificultats, que tenia un problema: era coix [...]. L'única cosa que fem de religió entre cometes és amb els petits: caguem el tió. Els encanta i tampoc és que els expliquem res religiós. Ah, i vénen els reis a buscar la carta. (Secretària del centre PuPr2)

Els **instituts** públics (més que les escoles de primària), sembla que siguin més sensibles a la necessitat de fer cultura religiosa per a tothom. Ho vinculen a raons d'educació, però també **de seguretat**:

Arriben instruccions del Departament pel tema del jihadisme, perquè des dels instituts es diguin els noms d'aquells que sembla que s'estiguin radicalitzant. Hi estic en contra [...]. [La religió] S'ha de tractar com un element educatiu i no com un element de seguretat. Els professors estan renunciant a la funció educativa si han d'estar mirant per la seguretat [...]. En el centre s'ha trobat a faltar, per exemple, quan hi ha hagut un atemptat com el de París [del 13 i 14 de novembre de 2015, s'entén] poder fer unes jornades per parlar-ne [...]. A casa se'n parla molt i a l'institut, no. I la gent musulmana sent com la miren malament quan passen aquests fets [...]. Un centre ha de donar claus d'interpretació. S'hauria de fer cultura religiosa per a tothom. (Director del centre PuS1)

En un institut, l'entrevistat afirma que «estaria bé que algú fes les valoracions de si hi ha conflictes, si es poden proposar millores, etcètera» (Director del centre escolar PuS1). És a dir, que **un professional fes tasques** de detecció de problemes i de mediació, d'alguna manera equiparables al que ja tenen els centres hospitalaris. Però només en aquest centre. En general, no es fa.

4. Conclusions i reflexions finals

El contrast entre hospitals i escoles

Hem constatat que, tant en hospitals com en escoles (puntals de la democràcia «del benestar» nostra) el punt de partida inicial és la *laïcitat positiva asimètrica* en termes estructurals, per raons legals i històriques. Però alhora ens ha semblat que aquest plantejament estructural grinyolava amb les actituds que demostraven molts professionals que hi treballen. Ens ha semblat que, en els centres públics, si més no, tendeix a predominar un cert *laïcisme*.

Tanmateix, l'assumpció d'aquestes característiques comunes és diferent en una institució i l'altra, i també entre centres (especialment escolars).

Les dues diferències principals entre centres hospitalaris i escolars són:

- (a) Major «normalitat» respecte a la diversitat religiosa en els centres hospitalaris, possiblement perquè s'hi troben més exposats (per

raons que tenen a veure amb la vida i la mort) i perquè el respecte a les creences religioses acaba vinculant-se amb la definició àmplia de salut de l'OMS.

(b) Major *protocol·larització* del tractament de la diversitat religiosa en els centres hospitalaris.

El perquè del contrast d'actituds als hospitals i les escoles

Per què aquesta disparitat a l'escola, que no trobem als hospitals? Per la naturalesa de l'escola, pensem. L'escola és, en democràcia, el «camp de batalla» en què es manifesten les lluites ideològiques, els canvis demogràfics, etcètera.

Això fa que hi sigui especialment evident la tensió entre les diferents dinàmiques presents en la nostra societat: una laïcitat positiva asimètrica des d'un punt de vista institucional per raons històriques i polítiques *versus* un procés fort de secularització de la societat i, al mateix temps, una paral·lela proliferació ben notable de confessions religioses.

La disparitat d'actituds respecte a la diversitat religiosa que hem constatat en les escoles de Girona tal vegada sigui l'indicatiu d'un cert desconcert sobre el model d'escola que hauríem de tenir, més que no pas un cert desconcert sobre el tipus de gestió de la diversitat religiosa que hauríem d'aplicar. És més fàcil precisar, encara que sigui molt vagament, què és la salut, que no pas què és educar (a quin objectiu ha de respondre l'educació). O, si no és més fàcil, és més difícil que no sigui radicalment discutit.

En l'estudi, de fet, sovint han traspuat **concepcions pedagògiques diferents** i fins a un cert punt enfrontades: (a) el *model professionalitzador* (l'escola forma bàsicament gent que haurà de guanyar-se la vida en una professió o professions; és a dir, ha de proporcionar les eines perquè una persona pugui valdre's en el mercat laboral al llarg de la vida); (b) el *model de ciutadania* (l'escola forma bàsicament ciutadans, és a dir, ha de proporcionar a l'alumne les eines que necessitarà per a ser part activa en el funcionament

de la societat en tant que espai comú); (c) el *model de persona* (l'escola forma bàsicament persones; ha de proporcionar a l'alumne les eines perquè es desenvolupi plenament com a persona).

Tant en les escoles públiques com en les concertades d'inspiració religiosa, tots tres models es fan notar. Tots tres models hi conviuen. Però en les d'inspiració religiosa sembla que és més forta la idea que formar un alumne com a persona significa també proporcionar-li un accés a l'espiritualitat religiosa. En canvi, en les escoles públiques no ho trobem, això. No és, doncs, que la manca de tractament de l'espiritualitat en les escoles públiques tingui a veure amb una determinada actitud envers la religió, solament; té a veure també amb una certa idea o model de quina és la funció de l'escola.

Catolicisme banal

Els hospitals i les escoles gironines són un instrument de perpetuació de l'anomenat «catolicisme banal».¹⁰ Això es pot detectar de moltes maneres. Pensem en les següents:

1. Per exemple, en la qüestió de les festivitats i el calendari. La pràctica corrent de la confessió catòlica no afecta en absolut el funcionament del centre (ni pel que fa a dies, ni pel que fa a hores), perquè els horaris i el calendari de l'escola ja hi estan adaptats. Per això, ni es nota.
2. Efectivament, una manifestació clara del catolicisme banal que impregna la nostra societat és també la tendència a identificar «la nostra cultura» amb «el catolicisme».

Pel que fa als **mecanismes** que trobem en les escoles públiques, concretament, el catolicisme banal es perpetua sobretot mitjançant els quatre següents :

10 Mar Grieria i A. Clot-Garrell, «Banal is not trivial: Visibility, Recognition and Inequalities between Religious Groups in Prison», *Journal of Contemporary Religion*, 2015, 30 (1), 23-37.

- (a) mitjançant l'obligatorietat que el centre imparteixi una assignatura de Religió i que el professor sigui algú que té el vistiplau del bisbat; malgrat els esforços voluntaris d'aquests professors per fer «cultura religiosa», es perpetuarà la idea que ensenyar religió és sobretot ensenyar religió catòlica;
- (b) seguint les festivitats i tradicions de la cultura autòctona, la majoria d'arrel catòlica, es tendeix a vincular catolicisme amb normalitat;
- (c) mitjançant el desconeixement «estructural» de la realitat cultural i religiosa dels alumnes nouvinguts i de la diversitat que aporten a la nostra societat;
- (d) en conjunt (i, en aquest sentit, aquí tindríem un mecanisme general), mitjançant el tractament pragmàtic, «cas per cas», de la diversitat religiosa. Com es diu en l'informe *GEDIVER-IN*, «l'adopció d'una lògica pragmàtica d'acomodació constitueixi una arma de doble full: si bé pot facilitar la consecució d'acords, també obre la porta a la perpetuació del catolicisme banal».¹¹

Quan és cultura, quan és religió i la secularització cultural d'arrel cristiana

Ens ha semblat detectar una certa tendència a parlar de «cultura» en dos sentits:

(1) Primer, per **deslligar unes pràctiques** de celebració conjunta i de trobada comunitària (sovint, marcades al calendari) **del factor creença** i legitimació que en algun moment del passat les poden haver acompanyat (celebrem el Nadal per raons de tradició i de cultura, no pas per raons religioses):

Posaria les mans al foc que... quanta gent hi ha que a casa munten el pessebre i per Nadal fan l'àpat sense cap celebració més... Quantes escoles que celebrem el dijous gras? Que després vingui la quaresma ens la *repampimfla*, però, és clar, és el dijous gras, per anar a berenar, recuperar la truita de greixons, donar-la a conèixer. Crec que estem

11 Mar Grieria *et al.*, *GEDIVER-IN*, *Op. Cit.*, p. 89.

en aquest punt: una societat que ha perdut el contingut religiós, però ha mantingut la tradició com a «nostra». (Directora del centre PuPr1)

Parlem de «cultura», doncs, quan no volem parlar del factor d'adhesió personal o creença que tan sovint acompanya el fenomen religiós.

(2) En segon lloc, parlem de «cultura» per **parlar de pràctiques** que, tot i que poden estar molt vinculades al factor d'adhesió personal o de creença, són tan **allunyades de les pròpies** que no hi ha interpel·lació personal possible, és a dir, «perill de conversió». No hi ha interpel·lació a «què hauries de pensar o creure».

Aquest ús de «cultura» possiblement sigui un deute de la **tradició religiosa cristiana**, a la qual històricament hem estat més vinculats. En aquesta tradició (pensem en sant Agustí i la seva idea que la veritat es dona a l'interior de la persona) és molt important el factor «interior», el factor d'adhesió, la creença personal. Paradoxalment, doncs, el que contribuiria a «secularitzar» el país (en el sentit que un acte públic perdria la categoria de «religiós» des del moment que la gent no el fa ja *per motius* de creença o convicció) seria la mateixa tradició de pensament religiós a què ha estat vinculat. Aquesta secularització es presentaria com **una substitució de la religió per la cultura**.

Tolerància no és el mateix que respecte, i viceversa

Amb relació a aquesta situació d'asimetria estructural ordinàriament favorable al catolicisme, és pertinent remarcar la distinció que cal fer entre respecte i tolerància. Són dos conceptes que solen anar units i sovint es confonen, però són diferents. O, si més no, pot ser útil diferenciar-los.

Hi ha tolerància quan existeix una situació de poder i, concretament, una certa desigualtat de poder: qui tolera és aquell que podria no tolerar; qui és tolerat no pot, per definició, tolerar. En canvi, aquesta relació no es dona amb la idea de respecte: de la mateixa manera que A respecta B, B pot respectar A. El respecte pot donar-se entre iguals i diferents,

indistintament. Hi ha respecte quan un té en compte la perspectiva i els interessos de l'altre.

Doncs bé, en la nostra societat, la religió catòlica és clarament respectada; les altres religions, minoritàries, en canvi, tolerades.

Model català?

¿Podem, amb aquest estudi i les conclusions que n'hem tret, posar a prova la idea que a Catalunya hi ha un model propi de laïcitat? Recordem que caracteritzàvem el model com a *laic positiu o inclusiu*.

En l'àmbit escolar, francament, no es nota. No s'hi nota *un* model. Ni en l'àmbit escolar, ni en l'hospitalari. En termes de grans models de gestió de la diversitat, més que un model multicultural o intercultural es detecta encara la predominança del model *assimilacionista*.

Tal vegada, lentament, s'estigui apuntant cap a un determinat model. Certament, s'identifiquen algunes tendències cap a aquest model. Però encara queda lluny de ser una realitat. Estaríem d'acord amb les conclusions de l'informe *GEDIVER-IN* que «a pesar del reconeixement formal dels drets de les minories religioses, la implementació d'aquest reconeixement en les institucions concretes és més dèbil. Existeixen, doncs, diferències importants entre el marc legal, les recomanacions polítiques i el grau d'implementació d'aquestes en la pràctica real desenvolupada per les institucions públiques».¹²

D'altra banda, la manifestació del model català (en el grau incipient que ara té) no es dona pas per la intervenció decidida de l'Administració catalana, en el camp escolar, sinó més aviat per iniciatives pròpies d'escoles d'inspiració religiosa que aprofiten la diversitat etnoreligiosa que aporten les onades migratòries per «refer-se». Paradoxalment, el suposat model català de laïcitat inclusiva l'impulsa menys l'Administració Pública que la iniciativa privada.

12 Mar Grieria *et al.*, *GEDIVER-IN*, *op. cit.*, p. 96.

Val a dir que no és evident que l'afirmació d'un model de laïcitat inclusiva hagi d'arribar fins a les escoles o els hospitals. És possible que el grau desitjable de laïcitat inclusiva que una societat eminentment secularitzada com la catalana hauria de manifestar no inclogui les escoles ni els hospitals (sinó que inclogui altres àmbits propis de la societat política i civil). Aquest assumpte només pot ser resolt des d'un plantejament marcadament ideològic i polititzat.¹³

En resum, el model català no està prou desenvolupat ni és una realitat social plenament desenrotllada. En aquest sentit, potser més que un model és un «contramodel». Això es deu, en part, al fet que a l'Estat espanyol domina un altre model. Un model que Montserrat Coll, per exemple, ha denominat «discriminitzador» en la mesura que afavoreix unes confessions religioses més que unes altres (d'entrada, la catòlica per sobre les altres). Tot fa pensar que quan els polítics parlen de «model català» expressen sobretot la voluntat de superar la «discriminació» atribuïda al marc estatal espanyol.

Més enllà de la hipòtesi, a prop de la sospita

En vista d'això, i tenint en compte l'apreciació conceptual que hem fet al principi segons la qual la laïcitat no pressuposa necessàriament diversitat, a un li vénen ganes de plantejar la qüestió següent: en un context de poca diversitat (un context en què, per exemple, només hi hagués catolicisme i un catolicisme viu), ¿el Govern català apostaria fort per un model de laïcitat de caràcter més aviat positiu? Si no hi hagués la diversitat de confessions que actualment hi ha, la ciutadania catalana acceptaria que el seu Govern tingués una actitud «positiva» envers la religió? Si ens la plantejem, ens vénen al cap dues inquietuds i dues reflexions.

13 Segons el «Baròmetre sobre la Religiositat i la Gestió de la seva Diversitat a Catalunya», el 61,1% dels enquestats consideren que «és molt o bastant important que els ciutadans tinguem uns coneixements mínims sobre les confessions religioses per tal d'entendre determinades expressions culturals i artístiques, o algunes situacions polítiques. En aquest sentit, 7 de cada 10 entrevistats es mostren favorables a què l'escola imparteixi una assignatura que doni formació a tots els nens sobre les principals religions del món».

1. És possible que hi hagi una certa connexió entre l'acceptació de la diversitat (la diversitat en general com a enriquiment) i l'acceptació de la diversitat religiosa (una diversitat en particular). És a dir, hi hauria una actitud «positiva» perquè es percebria d'entrada una «diferència». La diferència és bona, per tant, la diferència *religiosa* és bona. Però, si això és així, aleshores, potser, com més es normalitzi la «diferència» (com menys «diferent» sigui el que ara es veu com a diferent) més fàcil serà que es redueixi l'actitud positiva.
2. Això, d'una banda. Però, de l'altra, per què hi hauria d'haver una percepció positiva, gairebé «ecològica», de la diversitat religiosa? Què tindria de positiu aquesta mena de diversitat? Aquí es poden assajar una sèrie de respostes, totes elles molt difícils de calibrar i, sobretot, comprovar. Qualsevol consideració de la diversitat religiosa a Catalunya ha de partir del coneixement de la història gairebé monoreligiosa a casa nostra, és a dir, el domini gairebé absolut que ha tingut històricament el catolicisme. En vista d'això, i si ens centrem en el model català, (a) podria ser que el Govern català pressuposés que la *diversitat* religiosa és positiva perquè ajuda a posar el catolicisme al seu lloc, és a dir, en el lloc d'una confessió «més», sense dret a prerrogatives com ha tingut en el passat. O bé podria ser tot al contrari: (b) podria ser que el Govern català pressuposés que mitjançant la promulgació de la idea que la *diversitat religiosa* és positiva, en vista de la dinàmica tan forta de secularització de la societat catalana, la tradició catòlica a Catalunya aconseguirà mantenir-se o revifar-se. (¿Podríem arribar a pensar que la DGAR va ser això segon en la primera fase, mentre que ha estat allò primer en la segona i tercera fases?)

També ho podríem dir així. Al monestir de Montserrat, el visitant pot llegir la frase inspirada en el pensament del bisbe Torras i Bages: «Catalunya serà cristiana o no serà». Doncs bé, la idea ja no és vàlida. La societat catalana ha canviat extraordinàriament. Catalunya ja no és ni monoreligiosa, ni religiosa, segurament. El que no queda clar és quina dita podria substituir el que ara trobem a Montserrat. No sabem si se la vol substituir per «Catalunya només serà si no és només cristiana», o per «Catalunya serà plural o no serà cristiana».

Dit breument, per què és bona la diversitat religiosa? Perquè és *diversitat* religiosa? O perquè és diversitat *religiosa*? És una pregunta interessant que els ateus i els agnòstics catalans haurien de plantejar a les institucions catalanes que advoquen per un model de laïcitat positiva davant de la diversitat religiosa. Al cap i a la fi, el dret a la llibertat religiosa no pressuposa que la creença religiosa sigui valuosa per ella mateixa (fer-ho seria anar en contra dels ateus i agnòstics, que queden emparats per la llibertat en qüestió) sinó que l'opció i la creença religiosa és una de les formes possibles i molt destacada amb què una persona pot donar sentit a la pròpia existència.

Diversitat de gestions de la diversitat religiosa

En conclusió, costa de trobar, a escala «micro» (en l'actitud dels professionals de les escoles i hospitals de Girona), *una* actitud de laïcitat inclusiva en la gestió de la diversitat religiosa. A Girona hi ha diferents maneres de gestionar-la i no totes denoten una actitud inclusiva. Hauríem de parlar, doncs, més aviat d'una *diversitat de gestions de la diversitat religiosa*.

5. Annexos

Annex 1.

Situacions detectades pels Serveis Socials de l'Ajuntament de Girona

Situacions en què el factor religió ha estat rellevant en l'atenció que els Serveis Socials de l'Ajuntament de Girona ofereixen a l'usuari (proporcionades per Xavier Ventura, tècnic de Serveis Socials de l'Ajuntament de Girona):

1. Orientacions sobre IVE (interrupció voluntària de l'embaràs) que topen amb els principis morals de la usuària. Una parella adolescent evangelista s'adreça al Centre Jove de Salut, i aquest li confirma l'embaràs de la noia. Per la situació, el servei li recomana un IVE que la parella refusa per creences religioses.
2. Diverses situacions en què joves (musulmanes) s'adrecen al Centre Jove de Salut per tal que se'ls practiqui una prova de virginitat per procedir a la reconstrucció de l'himen.
3. En un servei de centre obert, tenien problemes d'assistència de nenes (adolescents-preadolescents) els dies que anaven a la piscina. L'horari en què es feia (1 hora al principi del servei) provocava que deixessin

d'anar-hi. Les famílies addueixen temes morals-religiosos per aquest absentisme. El servei no és d'assistència obligatòria en el mateix sentit que l'escola, però sí que es treballa un compromís d'assistència que implica que no és acceptable no participar en una activitat concreta. Amb el temps, el servei ha prioritzat la cohesió social del grup i no crear situacions que deixin fora alguns dels participants, i posa en qüestió la capacitat de marcar la normativa, i s'ha passat aquesta activitat (que valoren molt com a espai de treball educatiu) a un tram horari que permeti optar-hi.

4. A l'estiu (i també en caps de setmana), des de diversos serveis socials i educatius de barri es treballa l'assistència a casals o altres activitats amb infants que tenen poca atenció social. En algunes zones de la ciutat, hi ha una oferta *d'escola alcorànica* que topa amb aquestes orientacions. Hi topa per diversos motius: (i) El tipus d'activitat reclou durant moltes hores infants que ja tenen dificultats per seguir activitats com l'escolar, que requereix tranquil·litat i concentració. (ii) Els patrons educatius que s'utilitzen es basen en un gran autoritarisme i freqüentment es recorre a la violència (cops de vara).
5. Es coneixen situacions d'adolescents i joves en greu situació de desestructuració personal i familiar, en què la família recorre a una solució dràstica (escola alcorànica al seu país, algun cas d'afiliació a milícia islamista radical) com a única manera de controlar la seva educació en aquesta etapa. Alguns professionals reconeixen que són situacions en què, des del marc dels serveis de proximitat, no s'és capaç de donar resposta a aquests nois, i que a alguns d'ells l'experiència els ha suposat un canvi en positiu.
6. En l'atenció a dones que pateixen greus situacions d'abús masclista, un dels bloquejos és l'acceptació per part de la víctima de la fonamentació moral-religiosa del paper de supremacia de l'home envers la dona, com també de l'agressor i de l'entorn familiar i, per tant, el rebuig del discurs del professional com a discurs que atempta contra les pròpies bases moral-religioses.
7. En l'atenció a famílies immigrants amb greus dificultats econòmiques que reben la RMI, s'articula un pla de treball i uns compromisos que en ocasions es veuen afectats per les obligacions de les persones amb els seus familiars al país d'origen. Això no és en general admissible en un pla de treball i es complica especialment quan l'actitud es fonamenta en creences religioses.

8. Al Centre de Distribució d'Aliments, algunes temporades es reparteix carn, sobretot en les èpoques en què estan tancats els menjadors escolars, com a mesura d'equilibri proteínic de la dieta de les famílies amb infants. La carn és *halal* i així s'informa els usuaris de creença musulmana. Malgrat tot, hi ha desconfiança i sovint la rebutgen. En alguns casos, les famílies musulmanes a les escoles opten per la dieta vegetariana per desconfiança i no és segur que, en el global de l'alimentació dels infants, la compensin des del punt de vista proteínic.
9. Als menjadors escolars hi ha dificultat per gestionar la diversitat de menús relacionada amb la diversitat cultural-religiosa, però també amb altres fenòmens (opcions ideològiques i temes de salut). Sembla que en alguns casos hi pot haver més de sis menús diferents, amb la complexitat de gestionar-los, i alhora oferir un servei que cobreixi la necessitat d'alimentació però que també sigui un espai educatiu i de convivència.
10. Els centres cívics són espais municipals de relació i treball comunitari en els quals, a través de les associacions del barri i les ciutats, es realitzen activitats socials. Aquestes activitats no poden ser religioses. Això ha comportat «complicacions» en casos en què la religió va molt lligada a la cultura, ja que a les associacions demandants d'espai els ha costat entendre aquesta normativa. Com a exemple, trobem associacions culturals àrabs que ensenyen l'idioma àrab a través de la religió. També associacions de persones nouvingudes que voler fer alguna celebració cultural-religiosa han demanat espais. Aquí ens trobem, també, amb petites congregacions religioses com esglésies evangèliques, formades sobretot per persones sud-americanes o africanes, que a través de la celebració d'una festivitat especial (*conmemoración del Día de la Madre*, festa del xai o altres) de la seva comunitat, l'acte incorpora una part religiosa. A les persones d'aquestes associacions culturals els costa entendre que aquest component religiós de les seves celebracions i expressions tradicionals i culturals no es poden realitzar en espais públics com els centres cívics, perquè en els seus països d'origen no hi sol haver aquesta separació entre allò cultural i l'exercici públic de la religió.
11. Als centres cívics (CC) ens hem trobat amb nous plantejaments que poden produir confusió o conflicte. Això passa amb les activitats de creixement personal i sobretot amb pràctiques de nova espiritualitat,

com la meditació. En principi, busquen el benestar de la persona i per la seva finalitat tenen cabuda en la programació dels CC; el conflicte sol sorgir amb les associacions que les promouen, ja que alguna vegada ens hem trobat que una associació que demana de manera puntual un espai al CC està a la llista de sectes dels Mossos d'Esquadra. També genera conflicte quan aquestes associacions viuen de donacions i en les activitats proposades busquen aquest finançament de manera encoberta.

12. També, als centres cívics, un altre tema que costa d'ubicar és el d'algunes teràpies dites «alternatives», o de pràctiques que a ulls d'algunes persones poden semblar esotèriques i que, en canvi, formen part de la cosmovisió dels pobles. No són pràctiques que aquí entenguem com a religioses però formen part d'un grup d'activitats psicoespirituals que poden semblar religioses. Per exemple, concerts de música amb freqüències específiques per modificar els estats de consciència i produir un estat de *trance*, tècniques com ara la respiració holotròpica, el *rebirthing*, el xamanisme, etc. Ens trobem amb límits poc clars i, per tant, es genera una certa confusió.
13. Tot i que en pocs casos s'han rebut peticions concretes per fer enterraments amb rituals que xoquen contra els procediments establerts (fa temps, una petició de la Fe Baha'i), sí que per contactes amb la comunitat musulmana sabem que no s'està satisfet amb com s'aborda ara mateix el tema. Algunes pràctiques tradicionals d'enterrament (amb el cos directament a terra, en el cas de la religió musulmana) d'algunes tradicions religioses topen amb el marc legal establert. Sembla que la pràctica més habitual és la repatriació, finançada per la família, les xarxes de proximitat i, en última instància, els consolats. Que el principal suport que rebí un marroquí immigrant aquí per part del seu país sigui fer-se càrrec dels costos de repatriació del cadàver no semblaria una gran solució a la seva integració. Pocs ajuntaments a Catalunya ho tenen resolt.
14. El SMO (Servei Municipal d'Ocupació) té dificultats en la seva tasca d'acompanyament a la inserció laboral, pels prejudicis religiosos d'alguns col·lectius (interpreto que musulmans) com ara (i) no treballar en escorxadors de porc i feines en contacte amb begudes alcohòliques; (ii) limitacions en la vestimenta en treballs d'atenció al públic; (iii) limitacions a les dones, un cop casades, per fer feines d'atenció al client.

15. El SMO es troba també amb limitacions de les persones en relació amb horaris per motius relacionats amb l'assistència a cultes religiosos (en alguns casos, s'han donat absències que han comportat que no se superi el període de prova).
16. El SMO també topa amb els prejudicis d'alguns empresaris a incorporar persones per raons d'imatge lligades a la confessió religiosa (barbes, túniques, mocadors...).

Annex 2.

Buidatge de les entrevistes

Els quadres de buidatge següents no corresponen al buidatge *stricto sensu* que va fer el grup de recerca per redactar l'actual informe; en són un resum esquemàtic. Les caselles en gris clar tenen a veure amb qüestions sobre la diversitat religiosa al centre; les caselles en gris més fosc, amb qüestions sobre la gestió de la diversitat religiosa al centre.

La codificació és va fer de la manera següent:

CPrS: Concertat Primària Secundària

PuS: Públic Secundària

PuPr: Públic Primària

CPr: Concertat Primària

CS: Concertat Secundària

HP: Hospital Públic

Codi del centre escolar: CP1

Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?	Poca. Catòlica. Musulmana. Evangelista. Testimonis de Jehovà. Hinduista. «Xinesos que tenen religions molt diverses».
En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?	Professorat i alumnat.
Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espais de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?	Crucifixos, capella, festes assenyalades.
Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?	«De moment poques. Hi hagut demandes de Halloween i castanyada, i s'han fet. No hi ha cap problema. Quan hi hagi la demanda, es respondrà».
S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?	Sí, s'ensenya. Totes les religions. És obligatòria.
Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?	Tots els alumnes.
Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?	«Sí que hi és, l'any passat quan vam fer el canvi cap a "diversitat religiosa" vam elaborar dos documents que reflectien la necessitat d'aquest respecte per la diversitat. El que passa és que no hi ha... a les programacions..., les programacions, per començar, són de cultura religiosa, el que sí que hi ha són aquests documents que precisament expliquen el perquè d'aquest canvi que hem fet, per respectar les formes de pensar de tothom...».
El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?	«No, no tots. Però s'intenta que sí. El que fem nosaltres ara és, a Barcelona, amb l'equip provincial, fem venir els mestres i els expliquem fil per randa allò que pretenem: primer de tot respecte... A part, la gent col·labora una barbaritat; per exemple, els musulmans que he tingut, recordo que vam fer l'islamisme i el nen va venir carregat amb una bossa que li van donar els pares plena de coses i allò ens van enriquir molt. Fins i tot va portar un Alcorà i va explicar que anava a estudiar... va ser una molt bona experiència, vaig veure objectes que ni sabia que existien i en general ens va enriquir a tots».

<p>Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?</p>	<p>Sí. «Respecte mutu i el no-proselitisme».</p>
<p>La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?</p>	<p>Sí. «La gent ho viu amb molta naturalitat, hi ha molt de respecte. Interiorment no ho sé però en el conjunt de l'escola no veig cap tipus d'oposició per part de ningú».</p>
<p>La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i>, la coneixeu? La feu servir?</p>	<p>«No sé si hi és, al centre, jo la conec i a Barcelona la tenim. Jo penso que amb aquesta guia està més enfocada a ESO i batxillerat. Saps què ens passa, a vegades fan xerrades i cursos molt bons, introduïts directament a secundària. Penso que aquesta és una de les grans errades que es fan: si tot s'enfoca a secundària, vol dir que no hi ha base a la primària. A veure, que nosaltres ja ens espavilem, eh! Però vull dir que si no es fa la base i el respecte a primària no la faràs mai més, ho veig així. Jo això crec que s'hauria de polir».</p>
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?</p>	<p>Molt positiva. «A les classes de Religió i a altres classes com tutories... és molt interessant i enriqueix tothom. Si ells s'enriqueixen de la nostra cultura, per què no ens hem d'enriquir nosaltres de la seva? I és molt bo que els nens s'expliquin —a 5è i a 6è—, cadascú la seva... a més, hi ha nens que ho veus... canvien la visió sobre el seu company, no?: “Ostres, a casa meva passen unes coses i a casa seva fan això altre”».</p>

Codi del centre escolar: CPr2

<p>Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?</p>	<p>Poca.</p> <p>«Gaire tant per cent, no. Hi ha classes que no n'hi ha cap, d'alumne, i n'hi ha algunes que en pot tenir un, dos... [...] En tot el cicle superior et pots trobar que n'hi ha dos, de seixanta. És això. Igual en tenim quinze».</p> <p>Catòlics, musulmans i evangelistes. També ateus.</p>
<p>En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?</p>	<p>No tot el professorat és catòlic i, entre els professors que ho són, hi ha molta varietat. Alguns són molt creients i practicants.</p>
<p>Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?</p>	<p>Catolicisme a l'escola: Imatges, crucifixos. La capella està sempre oberta per poder-hi anar quan es vulgui. Cada matí es fa una pregària (poema, vídeo, cançó, etc). «No es resa el Pare Nostre». La celebració del Nadal, la Setmana Santa, la Quaresma... Es fan convivències. Hi ha un equip pastoral. Alumnes musulmans: Calendari: pel Ramadà no mengen i per la festa del xai no van a classe. «Respectem que no vulguin venir a les celebracions que fem a la capella».</p>
<p>Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?</p>	<p>Sí. Algunes famílies catòliques han demanat que hi hagi més presència de la religió. I algunes famílies musulmanes han insistit en el tema del menjar. Es respecten les prescripcions musulmanes pel que fa al menjar.</p>
<p>S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?</p>	<p>Sí i és obligatòria. No només s'explica la religió catòlica. «També fem altres cultures religioses».</p>
<p>Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?</p>	<p>Tots, ateus, catòlics i musulmans.</p>

Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?	No, perquè no ens hem trobat amb problemes d'aquest tipus.
El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?	Sí («han rebut instrucció o formació sobre religiositat»).
Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?	No.
La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?	Aquesta qüestió no es debat tant a l'escola, sinó a la Fundació FEDAC, a escala de tot Catalunya.
La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i> , la coneixeu? La feu servir?	[No es respon la pregunta. Sembla que ha quedat tallat].
Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?	«Jo crec que ho hem anat gestionant d'una manera molt natural. En la mesura que ens han anat arribant aquests nens i ens hem trobat amb un “Oh, és Nadal, anem a la capella, i ara què fem?”, hem buscat com a solució, dir: “ <i>Bueno</i> , fem una cosa amb què el nano no se senti violent i nosaltres tampoc”, i a poc a poc hem anat llimant aquestes coses, però quasi sense programar-les...». «[...] mai no direm que no [es refereix a matricular-se a l'escola] a un alumne perquè tingui una religió que no sigui la nostra. Nosaltres sabem que a la nostra escola de Sant Narcís hi ha molta immigració, molta més que la que tenim aquí, i tampoc no els ha suposat cap problema».

Codi del centre escolar: CPrS1

<p>Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?</p>	<p>«Catòlica, musulmana, sikh, pentecostal, reformades... Però, de fet, a ningú no se li pregunta què creu. [...] També hi trobaríem agnòstics i ateus. En tant que escola religiosa es treballen les altres religions». Un altre entrevistat, afirma: «Catòlica, musulmana, sikh, agnòstics i ateus. En realitat, el nombre final de nens que fan catequesi en altres religions és més elevat que el dels catòlics».</p>
<p>En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?</p>	<p>Entre el professorat no hi ha pràcticament diversitat, però «segurament» hi ha posicionaments diferents (ateus, agnòstics, creients).</p>
<p>Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?</p>	<p>«El projecte educatiu del centre està inspirat en els valors de l'Evangelí». Del projecte educatiu pengen tres activitats religioses: (a) els valors, que orienten el projecte educatiu «i són molt importants perquè impregnen l'ambient educatiu». (b) Les classes de religió. (c) Les activitats pastorals, relació en molts casos voluntària.</p>
<p>Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?</p>	<p>Sí. En menjars. A l'escola no se serveix carn de porc. Davant d'altres peticions no es fan plats especials. També s'han manifestat dificultats per entendre que es faci una assignatura de Religió a l'escola. En aquests casos, s'han resolt els dubtes amb atenció personalitzada (diàleg).</p>
<p>S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?</p>	<p>«S'ha de diferenciar entre l'assignatura de Religió i la pastoral. L'assignatura ve definida per un projecte de la xarxa d'escoles, i que defineix els continguts des de P3 fins a batxillerat. S'hi tracten totes les religions, amb més presència de la catòlica. S'aplica el projecte des de fa 9 o 10 anys. És una assignatura més que es prepara com a matèria d'estudi i se'ls presenta el ventall de diferents religions. Amb els petits es comparen les semblances entre diferents costums (festivitats,...) segons el grau de coneixement dels nens.</p>

	<p>Pel que fa a la pastoral, segueix el Pla Pastoral de Centre. Té quatre eixos. a) El vocacional (jornades a inici de curs per a secundària, mentre que a primària es fan convivències a l'inici de curs, fetes pel tutor). b) Celebratiu i sacramental. c) Interioritat i espiritualitat. d) Solidaritat i compromís. A la pràctica, es programen activitats durant el curs de cadascuna d'aquestes àrees».</p>
Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?	Tots els de l'escola.
Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?	Els mecanismes de detecció són: (a) el pla d'atenció a la diversitat; (b) les tutories; (c) el pla de convivència. S'ha treballat també en el pla d'acollida d'alumnes d'incorporació tardana i en les diferents reunions d'equips durant el curs.
El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?	«Podria tenir-ne més [...]. És una postura de la xarxa d'escoles nostres. En els llibres de religió de primària (editats per l'editorial pròpia dels maristes) surt a l'interior, i a la mateixa portada ja hi ha la presència de la diversitat religiosa. També s'ha tractat en el pla pastoral del centre». «En general sí, sempre se'n pot tenir més. Però el tipus de programa curricular, per ell mateix ja ha portat a que molta gent canvi la seva visió sobre la diversitat religiosa».
Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?	«No es dóna tant de valor als símbols religiosos, sinó que es pugui expressar amb llibertat les pròpies creences, sense proselitismes. També en el cas dels catòlics i cristians No es diferencia dels altres àmbits de llibertat d'expressió». «En un centre (com el nostre) amb identitat religiosa pròpia, en l'àmbit públic no hi ha d'haver preeminència de cap religió. En l'àmbit privat preeminència de la identitat del propi centre». «S'hauria de posar límits a tot allò que afecti els drets de la persona, de la vida democràtica».

La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?	«No. Es viu amb tranquil·litat, normalitat».
La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i> , la coneixeu? La feu servir?	No.
Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?	En general hi ha satisfacció amb l'atenció a la diversitat. «Com que ja es va adoptar fa 10 anys [adaptacions], la valoració té en compte la perspectiva d'aquest temps. Per ara la valoració és positiva. Com a centre d'inspiració religiosa valorem molt l'acollida a la diversitat religiosa».
Altres	«S'han de conèixer les altres religions, però es fa des del respecte a la llibertat religiosa i s'és profundament respectuosos respecte a la llibertat de consciència de les persones. La formació religiosa dels alumnes els prepara per sentir empatia en la vida, per exemple en els que es dediquen a infermeria». «[...] ens hem plantejat el repte de seguir atenent a la diversitat sense perdre identitat».

Codi del centre escolar: CPrS2

<p>Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?</p>	<p>«Les que aporten tant els alumnes com les famílies. Majoritàriament cristians catòlics però també cristians no catòlics: evangelistes, no ortodoxos i també musulmans. Algun sikh. Després tindríem moltes altres famílies que els afers religiosos els viuen molt de lluny»</p>
<p>En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?</p>	<p>«Pel que fa al professorat és, diguem-ne... pràcticament tot cristià cultural i tindríem una gradació del fet religiós: des de persones que viuen allunyades i directament no han estat batejades, a altres que viuen una vida religiosa practicant».</p>
<p>Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?</p>	<p>«La cristiana es manifesta per simbologia externa de l'escola, ja siguin imatges de la Mare de Déu, sant Francesc... imatges de Jesús... frases que en algun moment puguin estar a la paret i que ens recordin que aquesta presència de Déu també es manifesta amb la presència de les germanes —que viuen en el mateix edifici de l'escola i que participen en les activitats de l'escola— i en algunes activitats de classe o del claustre de professors».</p>
<p>Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?</p>	<p>«Sí, i les hem anat tenint. Encara és un diàleg constant en el qual nosaltres ens hem d'anar situant en un espai que encara està per descobrir. També en un diàleg d'anar descobrint l'altre, saber què és allò important per l'altre o allò necessari o allò que no ho és».</p> <p>«Hi ha hagut com un joc d'estira i arronsa de marcar límits i et vas retirant a mesura que t'adones que el nivell de pressió que has de fer supera allò raonable».</p> <p>«Pràcticament amb totes les famílies musulmanes la preocupació que han manifestat pel tema de si expliquem A o B sempre ha sigut molt baixa. Però en canvi amb una família mixta que la mare era ortodoxa i les filles eren ortodoxes nascudes a Ucraïna... aquí era terrible intentar la participació de les alumnes en activitats relacionades amb la religió cristiana catòlica».</p>

<p>S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?</p>	<p>«El lloc privilegiat és l'assignatura de Religió on cada cop que es parla d'un fet religiós es busquen paral·lelismes o equivalències amb altres religions i s'expliquen. Però també en altres espais de diàleg especialment a primària va molt lligat a les tutories que és l'espai on els alumnes expliquen les seves vivències més variades, de les quals forma part la religió de cadascun».</p>
<p>Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?</p>	<p>Tots els de l'escola.</p>
<p>Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?</p>	<p>«Normativa en el sentit de disciplina o protocol... en aquest sentit, no. Hi ha un petit grup de professors de diferents centres que es troben i van redactant, sota la direcció de la fundació, aquest pla que després cada escola es fa seu amb les seves concrecions i particularitats».</p>
<p>El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?</p>	<p>«Vam decidir començar per conèixer millor què és el cristianisme. Si jo no tinc seguretat —en sentit de coneixement, no d'entroncar-me en una posició— difícilment podré tenir un diàleg en el tema religiós. Com nosaltres volem que el professorat participi amb naturalitat d'aquest diàleg religiós a les aules, necessitem que tinguin aquests coneixement de què és essencialment el cristianisme».</p>
<p>Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?</p>	<p>«Jo diria que els límits són bastant difusos en aquest sentit. Són clars en essència: el respecte és un límit clar, ara bé en l'aplicació pràctica costa veure on està concretat... però que ha de ser un límit, és clar. Per tant, diria que els límits són clars en abstracte però en la realitat es difonen per tots els paràmetres que hi ha. No sabria dir-te molt bé quins límits. Un de clar seria el de no fer propaganda».</p>

<p>La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?</p>	<p>«El debat no és, crec, entre religions sinó amb el que apuntaves al principi: el laïcisme, la laïcitat positiva... aquí és on hem de trobar els conflictes... políticament també amb relació a quin paper ha de jugar la religió en el tema escolar».</p>
<p>La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i>, la coneixeu? La feu servir?</p>	<p>«Se sap que existeix, però no la fem servir».</p>
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?</p>	<p>«Anem cap a una entesa amb les famílies amb qui compartim les ganes de que els fills siguin bones persones, tinguin o no una motivació religiosa».</p>

Codi del centre escolar: CS1

Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?	Poca diversitat religiosa. Assenyala que els problemes els venen amb la diversitat cultural amb els gitanos. Catòlica, musulmana, evangelista (adventista), Testimonis de Jehovà i un noi hindú.
En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?	Hi ha algun professor adventista. Entre els catòlics, practicants i no practicants. Alguns es manifesten obertament agnòstics. Ningú s'ha manifestat ateu, «tot i que n'hi deu haver».
Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?	Rituals catòlics, però només per als practicants, que cada vegada són menys. Musulmans: vel i menjar. Hindú: turbant. Evangelistes: els pares, molt estrictes en els càstigs.
Hi ha hagut peticions d'una més gran sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?	[A l'entrevista no apareix aquesta pregunta].
S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?	Sí, s'ensenya religió al centre. A l'entrevista no apareix la qüestió de si és obligatòria o opcional. «Aquí, la religió que es treballa, seguint la normativa del Ministeri, és la cristiana catòlica, però amb un ventall d'obertura cap a les altres religions». Se segueix el llibre aprovat pel Ministeri i per la Conferència Episcopal.
Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?	[A l'entrevista no apareix aquesta pregunta].
Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?	«Hi ha una directriu clara: no pot quedar cap alumne fora de l'escola ni per raons econòmiques ni per raons religioses».
El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?	No es pregunta això. Se'ls pregunta sobre formació religiosa (no sobre formació en <i>diversitat</i> religiosa). Sí: el professorat rep formació sobre religiositat.

Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?	[A l'entrevista no apareix aquesta pregunta].
La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?	Sí.
La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i> , la coneixeu? La feu servir?	No.
Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?	[A l'entrevista no apareix aquesta pregunta].

Codi de centre escolar: PuPr1

Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?	Catòlica, musulmana i ortodoxa.
En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?	Alumnat i famílies. Els professors, si practiquen alguna religió, és la catòlica.
Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?	Catòlics: se sap que fan comunions, bateigs, etc. Musulmans: per les festes que celebren i pel tema del menjar. Ortodoxos: se'n coneix l'existència per comentaris i poca cosa més.
Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?	A l'entrevista no s'aclareix aquest punt de manera explícita. Però dóna a entendre que han hagut de fer adaptacions en els menús i que si aquestes adaptacions vénen avalades per un criteri mèdic és més fàcil d'atendre-les que si el criteri és exclusivament religiós (tot i que l'entrevistat no acaba de ser prou explícit entorn a això): «Aquesta família ortodoxa, tinc entès que també hi ha alguna cosa que no poden menjar, però sé que hi ha un certificat mèdic oficial que diu que això no ho poden menjar. És com una cosa que llegim entre línies, dius <i>bueno</i> , així que és que han trobat algú que els hi ha certificat perquè que no puguin menjar tots els de dues famílies ni sépia, ni gambes, ni rap... és com estrany... o sigui, que nosaltres judiquem... que és una cosa encoberta. <i>Bueno</i> , això és una cosa confidencial i ja puc dir-ho no? Doncs això, nosaltres judiquem que està mig encobert però <i>bueno</i> , és això [...]. Aquí es dóna un servei i per tant es fa un sol menú, atenem els nens que tenen una dificultat mèdica acreditada per un metge». L'entrevistat manifesta que hi ha famílies musulmanes que no volen que els seus fills mengin cap mena de carn i això es veu com una dificultat o una molèstia molt gran.
S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?	Existeix l'opció de fer una assignatura de Religió catòlica de manera optativa.
Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?	No se'n diu res.

<p>Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?</p>	<p>No. «La normativa de l'escola no la canviarem per una persona: hem de vigilar... no som respectuosos amb gent vegetariana, aquí es dóna un servei i per tant es fa un sol menú, atenem els nens que tenen una dificultat mèdica acreditada per un metge».</p>
<p>El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?</p>	
<p>Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?</p>	<p>No. S'adopta una actitud de laïcitat negativa (també cap a algunes pràctiques vinculades a la religió catòlica):</p> <p>«No tenim clars els límits... una mica... per la poca presència que tenim a l'escola ens hem dedicat a d'altres coses. [...] No ens hem trobat cap nena que porti vel, per tant no ens hem plantejat si ho acceptem o no».</p> <p>«Per exemple, si falten a classe perquè és alguna festa, com que la llei marca que és una falta no justificada, doncs, no cal discutir si és una falta justificada o no. Si van de vacances, o fan una celebració o van a un casament, encara que sigui el dels seus pares, doncs és falta. Ho tenim clar, no ens genera un conflicte... llavors, no ens hem trobat res que ens faci aturar...».</p> <p>«M: Aquestes tradicions han sigut decidides o és el calendari?</p> <p>A: És decidit i amb el criteri de tothom, et diré que l'any passat volíem fer una catifa per no perdre la tradició de les enramades... i va haver-hi gent que ho va veure com una mostra de religió i no es va poder fer».</p> <p>Tot i això, algunes tradicions catòliques (o cristianes) es mantenen perquè són «tradicionals»:</p> <p>«M: Tu abans deies “Fem el pessebre i participa hi tothom»... si la tradició que hi ha a Catalunya... té presència cultural...</p> <p>A: Clar són les festes tradicionals, pensem que tampoc ens en podem deslligar del tot?».</p>

<p>La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?</p>	<p>No. Ho argumenta dient que la presència de la diversitat religiosa és prou petita com per dedicar-hi gaire temps: «Tenim 10 alumnes musulmans i 3 alumnes ortodoxos, en un total de 400 alumnes».</p>
<p>La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i>, la coneixeu? La feu servir?</p>	<p>No.</p>
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?</p>	<p>És evident que no es valora ni com a recurs per a abordar de manera general la «diversitat»: «Mira, si et sóc molt sincera, en l'àrea d'educació en valors i civisme tothom fa el que vol. [...] És probable que ho facin, però no t'ho puc assegurar perquè no controlo tots els cursos. Puc dir que quan jo ho feia, fa temps, tenia molts nens protestants i treballaven les coincidències entre religions...». En general, el que es desprèn de l'entrevista és més aviat una sensació d'incomoditat davant del fet religiós (que s'enfronta al laïcisme de l'escola) i de la diversitat en general (perquè genera més dificultats pràctiques).</p>

Codi del centre escolar: PuPr2

<p>Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?</p>	<p>La impressió és que n'hi ha molta: «Tenim nens de països molt diversos, amb moltes religions diferents, aquí tenim 17 nacionalitats diferents, o sigui que no et puc dir quantes n'hi ha». Religions presents: catòlica, musulmana i evangelista.</p>
<p>En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?</p>	<p>L'entrevistat observa la religió entre l'alumnat. Entre el professorat, diu: «No, professorat... jo crec... jo crec que tots devem ser de religió catòlica. Si practicants o no, és diferent. Però tots de religió catòlica. Tots, no hi ha ningú de fora».</p>
<p>Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?</p>	<p>Catòlics: Petició d'espais per al culte o l'oració: «una alumna que al juny ens va demanar si podia anar a resar a la biblioteca: I tant, vés a resar i després torna, cap problema. No posarem cap impediment. Després, també ha passat amb els evangelistes que no ballen les cançons que toquem, oi?» (<i>en aquest cas, a l'entrevista no queda clara l'adscripció religiosa de l'alumna</i>).</p> <p>Peticions d'adaptació o exempció de pràctiques acadèmiques: «Ens vam trobar que una alumna no volia ballar perquè la seva religió no li permetia aquest tipus de manifestació del ball. Ho va dir. I si això ho justifica ben justificat, cap problema, es busca una alternativa. Però no és que sigui un tema que tractem gaire, però sí que el respectem». «A 4t i 5è feien teatre, també hi havia alguns alumnes que <i>mmm</i> el teatre tampoc... Doncs, mira, no passa res, no es fa teatre. Es fa una altra activitat, com fer el vestuari... Es busquen alternatives».</p>

	<p>Musulmans: Petició d'adaptacions del menú de l'escola: «Llavors, per exemple, menjador, també és un tema que es cuida molt. Si hi ha alumnes que tenen una determinada religió i no poden menjar certes coses doncs... es respecta. Primer se'ls dona el menú del mes i vénen mares que pregunten <i>jo aquí (plat) voldria un canvi: quina alternativa teniu?</i>, doncs mira, hi ha aquesta altra cosa. Parlem amb les cuineres i com que ja se sap, no hi ha cap problema. Vull dir, no és un tema que... Som una escola que ha tingut i té molta diversitat, aquest any tenim 17 nacionalitats diferents i llavors, és clar, hem de mirar de conviure tots amb normalitat i benestar».</p> <p>Evangelistes i altres: A través de comentaris dels mateixos alumnes: «M: Els nens solen manifestar la seva opinió sobre aquesta temàtica A: Els petits no... potser els més grans... com a molt els sud-americans o els gitanos, diuen "Avui he anat a cantar o al culte", o els del Marroc "Avui he anat a la mesquita amb el papa..."».</p>
<p>Hi ha hagut peticions de més gran sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?</p>	<p>A l'apartat anterior ja hi ha exemples de peticions d'adaptacions a diferents pràctiques religioses. Tot i això, (segurament pel fet que no es tracta de peticions formals i expressades en nom d'un determinat col·lectiu) l'entrevistat diu: «M: Us heu trobat amb peticions de més sensibilitat per la diversitat religiosa? A: Mmmm, no. No ens ha dit mai ningú res. El que preocupa molt a les famílies marroquines és el tema del menjar, no? Que el seu fill no mengi res de porc o relacionat. Això es respecta... i no hem tingut mai gaire problemes... no hem tingut mai cap problema».</p>

S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?	Optativa. Es parla de l'assignatura de Religió catòlica, tot i que amb una certa ambigüitat: en un determinat moment l'entrevistat diu que s'hi fa història de les religions i més endavant torna a corregir i parla d'«història de la religió catòlica». Pel conjunt de l'entrevista, però, queda clar que es tracta de l'assignatura de Religió catòlica impartida per un professor nomenat pel bisbat.
Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?	No s'especifica. En el moment de matricular-se els alumnes (les seves famílies) poden triar entre «religió catòlica» o l'opció alternativa.
Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?	No.
El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?	No. «Si tu em demanes si tinc coneixement sobre les altres religions, doncs no en tinc, però sí sobre respecte. Tal com vull que em respectin a mi, doncs jo respectaré els altres».
Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?	«No ho sé perquè encara no ens hi hem trobat. Jo no sé si vingués una nena amb mocador què faríem, perquè no ho tenim decidit, això». «Jo crec que els límits els marcaríem sobre la marxa perquè és clar... si no els tenim a les normes... nosaltres ens basem en la norma: si es trenca material escolar o hi ha una agressió... sabem com actuar però és clar, ara què hauria de passar perquè... no ho sé».
La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?	Diu que no, però al llarg de l'entrevista apareixen elements que donen a entendre que el tema va apareixent de manera més o menys recurrent. Cal entendre, doncs, que pot no haver-hi «debat», però sí que es prenen «decisiones», es plantegen «peticions» i s'adopten «acords». «M: La presència de la religió com l'has plantejada és un tema de debat entre el professorat, la direcció o les famílies?

	<p>A: No, mai no hem fet debat, no. Tenim altres preocupacions... preocupacions de les famílies... per exemple, a principi de curs posem una bústia al pati i les famílies apunten temes que els preocupen per poder fer una xerrada sobre aquella demanda concreta. Quins temes surten? Per exemple: salut alimentació, límits que han de posar amb els seus fills a casa, són temes recurrents. Potser el tema religió ja el tracten a casa i esperen que l'escola aportí altres coses...».</p> <p>«M: Abans parlaves del Ramadà, per festes, per exemple, per Nadal es visualitza...»</p> <p>A: A veure, per Nadal, nosaltres fem les tradicions nostres, fem Nadal, però què fem? Una obra de teatre que no té res a veure amb la religió. Altres anys havíem fet els pastorets però ja vam decidir que aquest any no, perquè hi ha molta diversitat».</p> <p>«M: Aquestes qüestions sobre adaptacions concretes com el porc, etc. La decisió ha sorgit fruit d'un debat del centre o de la direcció?»</p> <p>A: El projecte de l'escola diu respecte a totes les religions. Per tant, per què hem de dir que no a un pare que no vol que el seu nen mengi porc. Mai no ens ha suposat un problema, a la cuina estan acostumats».</p>
<p>La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i>, la coneixeu? La feu servir?</p>	<p>L'entrevistada no la coneix, però diu que la directora sí que la deu conèixer.</p>
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?</p>	<p>No es respon explícitament aquesta pregunta.</p>

Codi del centre escolar: PuPr3

Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?	Poca diversitat: musulmana; evangelista; catòlica.
En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?	Es manifesta en el professorat en un cas. En l'alumnat: «la majoria de nens venen d'una cultura laica que és la que impera en el país. Tenim un país molt desvinculat de la religió, molts nens que no estan batejats i d'altres que ho estan però no... que tenen una cultura laica a casa seva [...]. I després tenim musulmans».
Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?	No es manifesta. Alguna festa, però es treuen els elements religiosos
Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?	Sí, per part de famílies catòliques. «És més, alguns evangelistes se'ns apunten a fer religió catòlica, jo sempre truco a les famílies per assegurar-me'n, ja que em consta que són evangelistes i els dic <i>sabeu que la religió que fem aquí és catòlica?</i> Sí, sí, sí... i s'hi apunten igualment. [...] Hi ha gent que es posiciona absolutament en contra que el seu fill participi en cap de les activitats que es fan a religió catòlica o que creu que en una escola pública no s'hauria d'estar fent religió de cap tipus».
S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?	«Sí, una hora lectiva voluntària per prescripció del departament i només s'ofereix a la gent que és catòlica [sic]. Al full de departament et pregunta si vols fer religió, et dona 5 opcions a triar i després esclareix que en aquest centre només s'imparteix la catòlica. Això no ho he entès mai, i amb el temps hem tendit a eliminar aquesta pregunta... Vam pensar que no era adient saber quina religió feia cadascú si després no es podia impartir. Nosaltres hem <i>tunnejat</i> el full del departament [riu] perquè pregunta una cosa que si no n'ha de fer res, perquè...».
Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?	De famílies catòliques i evangèliques.

<p>Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?</p>	<p>No, però «Sé que existeix algun tipus de protocol però no ens l'han fet arribar». «Suposo que quan sorgeix algun tema aleshores recorres a veure que diu el departament al respecte». «Vam eliminar tot allò de normatives escolars sobre la presència de simbologia religiosa, tot això tampoc ho tenim... no ens paga la pena per coses que per algú són importants i per altres no...». «No tenim un document que digui quina és la posició de l'escola respecte això. El projecte educatiu parla de la tolerància a la diversitat i aquest enriquiment però no específicament a quin tipus de diversitat ens referim».</p>
<p>El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?</p>	<p>No. «Decididament no, però la trobo precària perquè vivim en un món molt laic i poc sensibilitzat amb el tema de la religió i penso que tenen una actitud poc receptiva fins i tot poc tolerant respecte a aquests tipus de sentiments. He sentit comentaris que feien pensar que es tracta d'una superstició absurda... i també en general sobre la diversitat cultural. A vegades pregunten "tu quina llengua parles" i els diuen marroquí i es queden tan amples que dius... a veure, el marroquí no és cap llengua... però malauradament no s'ho han qüestionat».</p>
<p>Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?</p>	<p>«Sí. El respecte. En principi tot allò que sigui en voluntat d'insultar o ofendre a una persona es considera una agressió i estan prohibides. I sí que consten a les NOFC (normes d'organització i funcionament del centre) on, per exemple, els insults de caràcter racista estan especialment penalitzats».</p>

<p>La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?</p>	<p>No. L'escola és de caràcter laic: «s'han anat eliminant progressivament aquells elements més vinculats a la religió perquè la cultura de l'escola és laica. A més el perfil de famílies, com t'he dit, és generalment laic. Fins i tot he sentit pares que són cristians i porten els seus fills a catequesi, que em defensen que l'escola hauria de ser completament laica. I llavors com tampoc no tenim un substrat catòlic gaire... és fàcil que tot això es vagi difuminant».</p>
<p>La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i>, la coneixeu? La feu servir?</p>	<p>Sí, es coneix però no es fa servir.</p> <p>Es fa servir la diversitat <i>cultural</i> com a eina educativa:</p> <p>«Sí, més la diversitat cultural que religiosa, com t'he dit la religió no és gaire present a l'escola. La majoria de nens, no sé si perquè tenen poca cultura religiosa, no saben a què ens referim i per tant hi entrem poc però la diversitat cultural sí que té presència».</p>
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?</p>	<p>Fa una valoració positiva malgrat les dificultats. Fa una distinció clara entre allò religiós i allò cultural i això, segon el centre, facilita la gestió.</p> <p>«Les escoles canvien molt i amb molta rapidesa... Però això passa amb qualsevol projecte que hi pugui haver a l'escola, ara tenim un projecte de biblioteca i d'escacs i hi ha poques garanties de continuïtat perquè l'Administració no n'ha previst el desenvolupament. Al final tot depèn de les persones que duen a terme el projecte... si aquestes persones desapareixen no hi ha previst una forma de donar-hi continuïtat, tot i que l'Administració és la primera a posar-se medalles després... No ho sé, no posaria la mà al foc, tot depèn de qui agafés el relleu».</p>

Codi del centre escolar: PuPr4

Al centre, hi ha diversitat religiosa?
Quines religions hi són presents?
En quins col·lectius es manifesta
la diversitat religiosa? En el
professorat? En l'alumnat?

Al centre, com es manifesta la
religiositat (crucifixos, espai de culte,
vestimenta, festes assenyalades, etc.)?
Hi ha hagut peticions de més
sensibilitat religiosa per part d'algun
sector de la comunitat educativa?
S'ensenya religió al centre? De quina
manera (obligatòria, opcional)?

Quina mena d'alumnes assisteix
a l'assignatura de Religió?

Al centre, hi ha alguna normativa sobre
com gestionar la diversitat religiosa?
El professorat, ha rebut formació
en diversitat religiosa?
Hi ha límits clars en la pràctica docent
o en la normativa, pel que fa a la gestió
de la diversitat religiosa? Quins?
La diversitat religiosa és un
tema de debat al centre?

Sí. Hi ha catòlics, musulmans, evangelistes,
testimonis de Jehovà i hindús.

En l'alumnat, sobretot els musulmans,
evangelistes i testimonis de Jehovà.

Pel que fa als professors: «Si hi és, o no es
manifesta o tampoc no l'hem notada».

Vestimenta dels alumnes i els pares, festes
assenyalades, expressions dels alumnes a
classe.

No.

Opcional. La professora de religió diu: «Jo
faig cultura i coneixement de les religions, i
tracto totes les religions».

Majoritàriament catòlics. També algun
alumne d'origen xinès.

«En el PEC no ho sé. En el NOFC segur,
perquè són les normes del centre, per tant...».

No. Diu la tutora de cicle mitjà: «No tinc ni
criteri ni estic formada per opinar...».

Els entrevistats no l'expliciten.

No. Diu la tutora de cicle mitjà: «Ha estat
una cosa natural. Que no vull dir que des
de l'equip directiu no s'hagi... O sigui, ha
sorgit després quan primer de forma natural,
espontània, ha sortit, i llavors sí que... *bueno*,
no sé si està contemplat, però no hi ha hagut
mai cap conflicte ni tampoc cap imposició.
Jo penso que la gent, els tutors, a mesura
que s'hi han anat trobant s'hi han anat
adaptant».

La Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya, la coneixeu? La feu servir? Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?

Diu la cap d'estudis: «Recordo consultar-la, perquè està per comarques. L'hem vista, però no l'hem usada».

Diu la cap d'estudis: «[...] cedim molt». Entenen que la diversitat religiosa, tal com diu la tutora de cicle mitjà, «al final, està predominant més una [religió] que una altra», referint-se a la musulmana. Aquest fet, interpreten, ha ocasionat, com diu la professora de religió, «que aquí hi hagi varietat religiosa vol dir que la gent d'aquí ha anat marxant», entenent per «gent d'aquí» aquells d'una família d'arrels catòliques. Ara bé, malgrat les connotacions negatives que semblen despendre's d'aquestes valoracions, quan se'ls pregunta si ho valoren així, diuen: «Negatiu...? No sabria valorar-t'ho si negatiu o positiu. Jo no puc posar-te... No m'agrada fer-ho».

Codi del centre escolar: PuPr5

Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?	Catòlica («30-40%») Musulmana («20 famílies») Evangelista («alguns») Testimonis de Jehovà («un»).
En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?	En el professorat «no ens ho hem preguntat», però «hi ha moltíssima diversitat en la manera de pensar pedagògica, però religiosa no. [Tot el professorat] menja i beu de tot».
Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?	En el menjar, amb els musulmans «no perquè ells hagin vingut aquí a explicar-nos res, sinó perquè ens demanen que els seus nens no mengin carn». El nen de Testimonis de Jehovà no participa en les tradicions (no en diem festes religioses).
Hi ha hagut peticions d'una més gran sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?	Sí. De Testimonis de Jehovà. «Per exemple, quan s'acosten les festes de Nadal, que no el volen celebrar. [...] Però el Nadal és una tradició. A l'escola es viu com a tradició. És en aquell moment on apareix, bàsicament, Testimonis de Jehovà. Aquests sí que deixen de venir: si fas la felicitació o alguna cosa d'aquestes, no la volen. [...] Però amb els musulmans no passa això. Ho fan tot».
S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?	Religió catòlica. Opcional.
Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?	«Nens de famílies catòliques però també alguns de famílies que no ho són, que et diuen “nosaltres no som practicants, però tota la nostra cultura i l'entorn ho és. Si no saps determinats personatges de la religió, no pots entendre la música de Bach, els quadres que hi ha a la catedral, els retaules... I vull que facin religió per això”. I continuen: “Com que jo no l'hi ensenyaré, que l'hi ensenyin a l'escola”».
Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?	No.
El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?	No. «Ens estem formant moltíssim en resoldre conflictes. Amb la religió no».

<p>Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?</p>	<p>No.</p>
<p>La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?</p>	<p>Els entrevistats diuen que no, que no hi ha conflictes que tinguin a veure amb la diversitat religiosa. Que els únics conflictes són, de vegades, de poc respecte d'alguns infants cap a infants d'altres cultures o ètnies. Per exemple quan algun diu «negre de merda».</p> <p>Però en algun moment de l'entrevista fan referència o comentaris de casos del mocador al cap d'una nena, del calendari o del menjar, però com si fossin coses aïllades que es van resoldre ràpidament.</p> <p>En el tema del menjador, diuen «es va decidir [el claustre] que només faríem diferències o alternatives de menjar amb nens que tinguessin malalties acreditades amb un certificat mèdic. [...] L'únic conflicte que hi ha hagut és amb el tema de la carn. Se'ls va dir que no, que no es faria cap mena de diferenciació i ho van acceptar. Fins i tot fa dies que va venir i es va matricular una diplomàtica musulmana i m'ho va preguntar i li vaig dir: «Mira, nosaltres no volem que els nens siguin diferents, fer-los nosaltres diferents. Si vosaltres els hi voleu fer...».</p>
<p>La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i>, la coneixeu? La feu servir?</p>	<p>Sí. La coneixen i la fan servir.</p>
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?</p>	<p>«L'escola pública ha de ser el reflex de la societat. Per tant, hi ha d'haver aquesta diversitat i s'ha de gestionar per tal que no hi hagin conflictes. En la nostra escola no n'hi ha hagut».</p>

Codi del centre escolar: CPR3

<p>Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?</p>	<p>Catòlica (la majoria), musulmana (un 35%), evangelista (un 15-20%), testimonis de Jehovà («molt pocs»), hinduista (dos o tres alumnes) i «algun» altre.</p>
<p>En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?</p>	<p>Professorat: la majoria «de religió cristiana, practicants i no practicants». Alumnat (diverses confessions, esmentades a l'anterior requadre). Famílies: la majoria cristianes catòliques i musulmanes, aquests són els dos grups que s'apropen i s'impliquen més en les activitats de l'escola.</p>
<p>Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?</p>	<p>Catòlics: crucifixos, capella, imatges de Maria i Jesús, la presència de les germanes, durant les festivitats i celebracions (Quaresma, Nadal, misses, Dimecres de Cendra, el mes de Maria...) Musulmans: es té en compte que fan el Ramadà per planificar el calendari escolar (sobretot pel que fa a excursions, perquè tots puguin anar-hi). La majoria de celebracions les fan fora de l'escola, però conviden al personal del centre a assistir-hi. «El vel està prohibit». Hinduistes: «barrets».</p>
<p>Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?</p>	<p>- Nena petita musulmana que volia portar el vel. No es va permetre atenent-se a que no complia les normes del centre. Afirment que el pare va dir que no hi havia problema. No obstant, «ara està radicalitzada», diuen. - Pare musulmà que demana que no es tingui en compte ni es renyi la seva filla perquè no atengui a classe o s'adormi, perquè estan celebrant el ramadà. Intenten parlar amb les famílies dels més petits si veuen que els obliguen.</p>

	<p>- Grup d'evangelistes no volien que els seus fills anessin a missa. Molestos amb les imatges i figures de Maria.</p> <p>- Mares de l'AMPA o exalumnes es queixen de l'augment de diversitat a l'escola (hi ha «molta merda» i «diuen coses grosses» dels que aparenten ser nouvinguts). Les persones entrevistades constaten un ambient de racisme al barri.</p>
<p>S'ensenyava religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?</p>	<p>Sí. Obligatòria.</p> <p>S'imparteix l'assignatura de Religió, que és bàsicament catòlica. Diuen que fan més aviat «cultura religiosa» i «valors», parlant de les altres religions i intentant relacionar-les, fer paral·lelismes, per tal que tots se sentin integrats i acollits.</p> <p>El llibre de text es fa servir com a guia, tot adaptant-se a l'alumnat, però no se segueix fil per randa: «[...] compartim la idea de que tenim un llibre de text de referència, però en realitat no el seguim sinó que ens anem adaptant, i després fem cultura religiosa, sense perdre de vista el missatge religiós, [...] i fem la religió compartida, tothom hi té cabuda, una religió molt tolerant i sense deixar de mencionar, també obrint la participació a les altres religions, que és la manera que ells se senten part, també, del que estem transmetent». Pel que fa a la tipologia i l'enfocament de la classe diuen: «[...] vam haver de fer una mena de reconversió. No és una classe de religió, no és una catequesi; és una classe de fet religiós. I això sí que ho tenim ben clar».</p>
<p>Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?</p>	<p>A classe de Religió no se solen separar els alumnes però sí que de vegades reparteixen fitxes diferents.</p>

<p>Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?</p>	<p>La normativa del centre parla de la necessitat d'acceptació i atenció a la diversitat, així com del coneixement de l'heterogeneïtat en l'alumnat del centre, que consideren molt divers. Prohibit portar vel (noies musulmanes).</p>
<p>El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?</p>	<p>Sí: -Des del mateix centre. Cursos de formació anuals i jornada religiosa on tracten el tema. -Jornades de l'Escola Cristiana. Només hi va el professorat que pot i vol. -Jornades de la FEC de Madrid pel professorat, no obligatori.</p>
<p>Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?</p>	<p>Sí que hi ha límits però reconeixen no tenir-los clars tots o què fer en determinats casos. No es pot portar vel a classe (però sí que deixen portar «barret hindú», malgrat reconeixen que no ho tenen clar). La religió catòlica, que és la del centre, és i ha de ser la preminent, tot i que es treballen paral·lelament la resta. Si es treballen aspectes o es fan celebracions molt marcadament cristianes-catòliques se separen els alumnes dins la classe. Tàcitament, no cal seguir el llibre de text, sinó fer-lo servir com a guia i fer «cultura religiosa» adaptant-se a l'alumnat.</p>
<p>La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?</p>	<p>Sí. Per part de tots els col·lectius presents (escola, alumnat, famílies). - El professorat n'està pendent i es fan preguntes al respecte. També tenen dubtes sobre si algunes coses que fan i deixen fer als alumnes són correctes o no. - Segons les persones entrevistades, entre l'alumnat no hi ha cap mena de problema, és al barri que hi ha racisme. No obstant, durant la conversa es fa esment d'alguns insults i picabaralles —suposadament puntuals— amb un clar component religiós («moro de mi****») - Sembla ser que qui més problemes presenta són les famílies. Des de l'AMPA, grup reduït actualment, format sobretot per «mares joves» de tradició catòlica practicant i no practicant, «amb poca formació», hi ha sovint queixes de la presència en augment de la diversitat cultural/religiosa.</p>

	<p>- Casos d'antics alumnes que han anat a visitar l'escola i n'han fet comentaris negatius i irrespectuosos en la mateixa direcció.</p>
<p>La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i>, la coneixeu? La feu servir?</p>	<p>Sí, la coneixen, però no la fan servir. En general, transmeten la sensació que ja s'ho maneguen bé i des de la direcció se senten orgullosos. Fan poc o nul ús de cursos externs a l'àmbit eclesiàstic o de materials com la <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences als centres educatius de Catalunya</i>.</p>
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?</p>	<p>Aprofiten la diversitat a l'aula per explicar les religions presents fent paral·lelismes i intentar generar un lligam entre els alumnes, fent que tots se sentin integrats al grup i «que en el fons estan parlant del mateix però amb diferents noms».</p> <p>Aspectes positius: Exigeix obertura de ment, flexibilitat, preparació; és un enriquiment que porta a conèixer les altres religions, conèixer més als alumnes i escoltar-los. «La tolerància i el respecte també és la base de la religió, del que volem transmetre».</p> <p>Ens podem adaptar als canvis que porten diversitat, com a d'altres coses.</p> <p>Les religions porten pau i cal aquesta «interioritat necessària» avui dia.</p> <p>Negatiu però positiu alhora: Exigència i molta més feina per al professorat, s'ha d'estar més preparat.</p>
<p>Altres</p>	<p>Reflexió final de la direcció (adaptació):</p> <p>«Que ningú no tingui por... Així com t'adaptes a unes coses t'adaptes a això, i es combina bé.</p> <p>[...] l'esperit que tenim [...] i la interioritat és necessària avui dia, i el que s'ha de fer és ensenyar a escoltar-se cap endins, que és el que fa falta».</p>

Codi del centre escolar: PuS1

<p>Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?</p>	<p>Al centre s'hi poden trobar catòlics, evangèlics («el grup practicant més gran, segurament»), musulmans i sikhs.</p>
<p>En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?</p>	<p>Entre el professorat no hi ha diversitat religiosa, ni se sol parlar de religió. «La diversitat està entre practicants i no practicants o agnòstics, ateus». Es manifesta més en l'alumnat.</p>
<p>Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?</p>	<p>Llevat de l'assignatura de Religió, no hi ha manifestació de la diversitat religiosa, segons l'entrevistat. Si es fan certes festivitats o el pessebre és per raons culturals, diu. Tanmateix, més endavant comenta que s'ha acceptat que les noies portin mocador. I explica que si un musulmà es queda al menjador (cosa que els musulmans normalment no fan) i hi ha porc, «se li fa un canvi de la mateixa manera que es fa per una persona celíaca o al·lèrgica».</p>
<p>Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?</p>	
<p>S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?</p>	<p>Hi ha una assignatura de Religió, una professora assignada pel bisbat, però s'ha intentat promocionar «un curs de formació religiosa per a tothom». A l'aula d'acollida, d'altra banda, s'intenta explicar als nous «els referents culturals o religiosos de la nostra societat». Per exemple, aquest any, que ha estat l'any Lluïa, s'han treballat les diferències entre la confessió cristiana i la musulmana, però intentant fer veure que hi ha més diferències de formes que no pas de fons.</p>
<p>Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?</p>	<p>Pocs alumnes. La professora és assignada pel bisbat, «però els alumnes que se senten més creients i fan més religió són musulmans».</p>

Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?	
El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?	No. «I com que es barreja el tema més personal, a vegades és millor no tractar el tema».
Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?	
La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?	El debat té més a veure en «com tractar la gent nouvinguda». D'altra banda, la gent es pregunta si aquells alumnes que pateixen mancances molt greus haurien de tenir l'estudi com a prioritat. «La religió és una derivada més que es posa en el paquet, un impediment més». «A casa se'n parla molt, i a l'institut no i la gent musulmana sent que se la mira malament [després dels atemptats de París]».
La <i>Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya</i> , la coneixeu? La feu servir?	Es coneix i és «un bon intent». Però «si al centre no hi ha ningú especialitzat o encarregat d'aplicar-lo no es pot fer pràcticament res... Estaria bé que algú fes les valoracions de si hi ha conflictes, si es poden proposar millores, etcètera».
Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?	«Sempre es veuen més els aspectes negatius, però cal fomentar una bona educació per a la convivència de les religions perquè pot ser un element molt positiu per als centres escolars».
Altres	«Hi ha alumnes que la seva dificultat de socialització els duu a refugiar-se en àmbits religiosos». «Arriben instruccions del Departament pel que fa al tema del jihadisme, perquè des dels instituts es diguin els noms d'aquells que es poden radicalitzar... [Però, tot això] S'ha de tractar com un tema educatiu i no com un element de seguretat. Els professors estan renunciant a la funció educativa si han de mirar per la seguretat».

Codi del centre escolar: PuS2

Al centre, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?	Sí, n'hi ha. La diversitat prové sobretot de l'heterogeneïtat del grup d'acollida. Catòlics, musulmans...
En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En el professorat? En l'alumnat?	Principalment en l'alumnat.
Al centre, com es manifesta la religiositat (crucifixos, espai de culte, vestimenta, festes assenyalades, etc.)?	Un alumne gambià podia faltar els matins del divendres per motius religiosos i se li donava permís.
Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa per part d'algun sector de la comunitat educativa?	
S'ensenya religió al centre? De quina manera (obligatòria, opcional)?	L'assignatura és optativa.
Quina mena d'alumnes assisteix a l'assignatura de Religió?	El grup de religió és normalment minoritari al centre: sis o set alumnes, concretament de la religió catòlica. Les altres religions no han tingut demanda. «Les altres religions, tot i que molts alumnes eren practicants d'altres religions, sobretot musulmans, no s'estudien».
Al centre, hi ha alguna normativa sobre com gestionar la diversitat religiosa?	Hi ha polítiques pròpies pels casos específics. Des de l'escola pública, «el tema religió el tractem poc o simplement com a temes personals que no entren dins la matèria, a l'aula d'acollida». «La línia de l'escola és no implicar-se en el tema religió... com a la majoria d'escoles públiques, doncs, s'intenta que la religió es faci a part del que és l'ensenyament reglat». «Defenso la no-implicació de l'escola en temes religiosos».
El professorat, ha rebut formació en diversitat religiosa?	No, tot i que els professors de l'aula d'acollida fan trobades a nivell municipal i en poden parlar.

<p>Hi ha límits clars en la pràctica docent o en la normativa, pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa? Quins?</p>	<p>«[...] considero que des del punt de vista dels que viuen aquí s'han d'adaptar als costums d'aquí. Jo crec que no hem d'acceptar que, per exemple, ens vinguin amb una burca a classe, no? Sembla que si estan vivint i treballant aquí, s'han d'adaptar als costums d'aquí».</p>
<p>La diversitat religiosa és un tema de debat al centre?</p>	<p>Se'n parla. Actualment «els temes que generen més debat són l'islamisme i els problemes que hi ha amb la violència i l'islam».</p>
<p><i>La Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya, la coneixeu? La feu servir?</i></p>	
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa al centre i la gestió que en feu?</p>	<p>«[...] si tractem la diversitat religiosa des d'un punt de vista positiu, d'unió, d'entesa... ha de ser positiu».</p>

Codi de centre hospitalari: HP1

<p>Al centre hospitalari, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?</p>	<p>«Quan un pacient ingressa no se li demana per la religió ni afiliació política ni res, però hi ha moments que la religió aflora». Oficialment la catòlica però, a la pràctica, altres religions segons la demanda encara que no hi hagi un espai específic per a elles. A més de la catòlica, per raons històriques i de tradició, l'altra més majoritària és la musulmana.</p>
<p>En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En els professionals? En els usuaris/pacients? En el centre?</p>	<p>En l'àmbit individual a cada habitació: resar de diferents maneres o altres rituals que es poden fer però en ser un espai íntim no es pot saber del cert.</p> <p>En l'àmbit col·lectiu, hi ha una capella preparada per fer misses però també actes religiosos d'altres confessions (es treuen o tapen els objectes propis d'una religió o altra en funció de les necessitats).</p> <p>«Tothom és lliure de fer el que cregui. És un centre laic però obert a les diferents opcions de demanda».</p>
<p>Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa?</p>	<ul style="list-style-type: none">- Dones musulmanes que demanen ser ateses per ginecòlogues. (Dones que demanin doctores el 90% són musulmanes.) Cas d'un home que no vulgui una uròloga només un cas que recordi en tota la trajectòria professional)<ul style="list-style-type: none">- Testimonis de Jehovà que no volen transfusió.- Menjar. No sempre es poden atendre peticions però es fa el possible per complaure. S'adapten pel que fa a la petició de no menjar porc, però la dieta va en funció del que marqui el professional i després «la dietista de la cuina ho intenta equilibrar tot com pot».- «Potser el més complicat és la part de la mort». No s'entén exactament a què es refereix però es diu que «es deriven al tanatori per falta d'infraestructura» (i sembla que fa referència a musulmans).

<p>Diversitat com a riquesa/problema?</p>	<p>No sembla que ho jutgin/categoritzin, ho accepten com a fet humà i ho gestionen amb força naturalitat:</p> <p>«La salut passa per un estat de benestar físic i emocional i que la religió forma part de la persona, i és clar, sense aquest component...».</p> <p>Diu que són temes complexos però que «no generen incomoditat perquè és un tema que forma part de la naturalesa humana i de la vida. La vida i les persones són així i això no genera cap tipus de conflicte». Tot i que hi ha temes que reconeix que costen molt d'assimilar: parla de la no acceptació de transfusió en casos en què hom s'hi juga la vida. Diu que «aquest tema es va discutir al CEA i va derivar en la discussió sobre el rebuig al tractament i va durar setmanes, un any per arribar a un consens i posar per escrit les conclusions i acords».</p>
<p>Fet religiós i cultural és el mateix? Hi ha algun tracte diferencial entre una manifestació religiosa i una altra cultural?</p>	<p>Religió i cultura semblen conceptes tractats amb «normalitat» i de manera integrada, tot i que no s'especifica. Es distingeix més aviat entre ètica-legalitat.</p>
<p>Es generen dubtes/debat sobre la gestió de la diversitat religiosa a l'hospital? (Vestimenta del professional, com abordar casos concrets, transfusió de sang en cas de Testimonis de Jehovà, etc.)</p>	<p>Es tracten els casos de dubte/debat en el Comitè d'Ètica Assistencial o dins el Servei on es produeix el cas (majoria casos). També pot arribar a la direcció mèdica.</p> <p>En el debat els professionals volen distingir el que és una qüestió ètica o religiosa d'un tema legal. I moltes vegades la línia no està gens clara i això preocupa. Els hi fa por que la seva decisió després pugui ser denunciada: «Arriba un moment que no saps si et mous per por a les repercussions o per convicció».</p>

Casos concrets de debat:

- La vestimenta dels professionals: des del vel fins a les bermudes. El debat es va fer des de la direcció de forma reduïda sense involucrar el conjunt dels professionals (diu que la gent a la cafeteria no parla d'això). I que la solució va passar pel Comitè d'Ètica Assistencial (CEA): «Es va apostar per la neutralitat, per un uniforme que els identifiqüi com a professionals sanitaris juntament amb l'acreditació i cap símbol de cap mena» (ni religió ni patriòtic ni esportiu).

- Alguns casos de Testimonis de Jehovà: un professional que es va negar a assumir el risc d'una intervenció sense transfusió, també una consulta al CEA.

- Objeció de consciència: tema que no està regulat per llei, «però els codis deontològics diuen que s'hauria de respectar». Atès que són una empresa pública caldria respectar l'objecció dels professionals, però com que alhora no es pot deixar de complir l'obligació d'oferir un servei al pacient, «es genera un conflicte enorme perquè si tots els professionals objectessin... Al final són una o dues persones les que decideixen: l'anestesiista i el cirurgià, si volen o no fer-ho. Uns diran que sí altres que no».

Hi ha l'aplicació d'alguna política/manual/ordenament intern per a l'atenció a la diversitat religiosa? (Normativa pròpia de l'hospital, instruccions internes, normativa d'altres institucions, etc.) Si no n'hi ha, com es gestionen les demandes i sota quins criteris?

No tenen cap instrucció que hagi vingut de fora ni cap document del propi hospital, en tot cas la *Guia per la gestió de la diversitat religiosa* que la tenen en compte tot i que no és d'obligat compliment. Tenen com a referent el Comitè d'Ètica Assistencial però que les seves indicacions són orientatives no vinculants. També tenen un protocol per casos de rebuig al tractament, la majoria són casos de rebuig de les transfusions de sang.

	<p>Tot i no tenir cap document escrit l'atenció a la diversitat s'està fent <i>de facto</i>. Atinent-se a dos principis: el primer la laïcitat i després les demandes que puguin sorgir. Tot el que han fet fins ara ha estat a partir de les demandes que han anat sorgint, dels debats que s'han generat, de forma espontània. Però en general la religió no està present com a tema en la quotidianitat dels professionals. Tenen «pocs conflictes».</p>
<p>Hi hagut treball de reflexió/ formació des de l'hospital sobre la diversitat religiosa? En cas negatiu, per què?</p>	<p>Creu que els professionals estan capacitats per entendre i respectar. «Un altre tema seria el de les prioritats. Els facultatius en general tenen com a prioritat salvar la vida i després poden venir les creences, etc. Infermeria en canvi, que passa moltes més hores amb els pacients, és més fàcil que tingui aquesta capacitat i sensibilitat» (fragment adaptat).</p>
<p>Hi ha límits de la presència de la diversitat religiosa? Quins i sota quins criteris s'han establert? Es fan excepcions? Hi ha algun òrgan, intern/extern, que ajudi a aclarir aquests límits? (Comitè d'Ètica, servei de mediació, consulta externa a experts, etc.) Si no hi ha límits, com es gestionen els casos considerats conflictius?</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Que no entorpeixi l'activitat sanitària/ assistencial. - Que no suposi cap risc per a la salut pública. - Que no afecti la convivència. <p>No s'especifica sota quin paraigua institucional/teòric s'han establert aquests criteris, però durant l'entrevista es fa esment del CAE, de la <i>Guia per la gestió de la diversitat religiosa</i> i d'algun protocol intern. Denota una bona organització i comunicació del centre.</p>
<p>Costums i pràctiques heretades o adaptacions? En cas afirmatiu, quines? (Adequar menús, espais de culte, retirar simbologia de la confessió predominant per un tracte d'iguals Sota quins criteris s'han realitzat les adaptacions?</p>	<p>Heretat: la capella. Adaptat: si hi ha demandes funciona com espai multicultural. No s'ha fet adaptació d'infraestructura, espais ni equipaments però sí que s'han adaptat a les demandes: compartint espai religiós, deixar la família sola a l'habitació, derivar al tanatori...</p>

	<p>No donen possibilitat de menjar carn tallada d'una determinada manera, «però si no vols carn no-<i>halal</i>, es proposa l'alternativa del peix, verdures, truita, el que sigui. L'alimentació en un hospital és molt important perquè ajuda a curar i els dietistes han de buscar l'equilibri».</p>
<p>Hi hagut demandes d'usuaris/pacients/famílies per realitzar adaptacions? En cas afirmatiu, quines? En cas negatiu, com se solucionen les temàtiques controvertides?</p>	<p>No s'expliciten demandes d'adaptacions significatives, més aviat temes de debat intern (veure apartat).</p> <p>En cas de conflicte primer es va a les mediadores interreligioses i si no hi ha solució, es mira cas per cas.</p> <p>El referent és el CAE, malgrat no ser vinculant el que s'hi decideixin finalment.</p>
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa i la gestió que en feu? L'avaluació de les adaptacions és positiva? Com s'han avaluat? Qui les avalua? Què promoure i què frenar?</p>	<p>A nivell personal (no com a institució), la persona entrevistada «preferiria que la religió no estigués present en els centres sanitaris ni per part dels professionals ni dels usuaris, tot seria més fàcil». Però alhora diu que és conscient que «la salut passa per un estat de benestar físic i emocional i que la religió forma part de la persona, i és clar, sense aquest component...».</p> <p>Quasi tots els problemes que han sorgit s'han solucionat amb diàleg però reconeixen que encara queda molt recorregut per fer en relació amb l'atenció personalitzada.</p> <p>Considera que cal promocionar una actitud oberta a les demandes, que no es posin traves quan aquestes apareixen. «Això és el més important, no els símbols», per exemple un espai multiconfessional. «El més important són les actituds, no les simbologies. Les banderes per exemple porten molts de problemes».</p> <p>També es parla de promoure els CEA perquè són «espais de gent diversa i amb pensaments diversos que intenten arribar consens, però no se'ls utilitza prou. Haurien de tenir un paper més rellevant».</p>
<p>Altres</p>	

Codi de centre hospitalari: HP2

<p>Al centre hospitalari, hi ha diversitat religiosa? Quines religions hi són presents?</p>	<p>Catòlica, musulmana, confessions de la Reforma, ortodoxos, comunitat sikh, Testimonis de Jehovà... També creients no practicants (persones cristianes, musulmanes o d'altres confessions, que no segueixen rituals).</p>
<p>En quins col·lectius es manifesta la diversitat religiosa? En els professionals? En els usuaris/pacients? En el centre?</p>	<p>Insisteix molt que les manifestacions religioses es fan en privat/privadament/intimitat (8 vegades), que «l'hospital és un espai neutre».</p>
<p>Hi ha hagut peticions de més sensibilitat religiosa?</p>	<p>«No hi ha presència de la religió en el dia a dia i si n'hi ha és perquè algú ho demana». No especifica més enllà de dir que les que predominen són demandes dels usuaris en relació principi/final vida. L'únic cas que singularitza és el del problema de les intervencions quirúrgiques i les transfusions amb Testimonis de Jehovà (Segons aquesta persona, la Generalitat va donant respostes més adients dins les possibilitats del sistema). «Les demandes dels usuaris d'accedir al servei religiós de les diferents confessions solen venir a través d'infermeria o de les psicòlogues». També esmenta peticions dels professionals però no concreta quines.</p>
<p>Diversitat com a riquesa/problema?</p>	<p>El fet religiós dins el centre hospitalari es viu, segons la persona entrevistada, «amb tota naturalitat, normalitat, s'intenta facilitar amb els recursos de què es disposen».</p>
<p>Fet religiós i cultural és el mateix? Hi ha algun tracte diferencial entre una manifestació religiosa i una altra cultural?</p>	<p>La persona entrevistada no fa diferència entre confessions ni sobre la diferència entre fet religiós i fet cultural.</p>
<p>Es generen dubtes/debat sobre la gestió de la diversitat religiosa a l'hospital? (Vestimenta del professional, com abordar casos concrets, transfusió de sang en cas de Testimonis de Jehovà, etc.)</p>	

Hi ha l'aplicació d'alguna política/ manual/ordenament intern per a l'atenció a la diversitat religiosa? (Normativa pròpia de l'hospital, instruccions internes, normativa d'altres institucions, etc.) Si no n'hi ha, com es gestionen les demandes i sota quins criteris?

Respecte al cas de les transfusions: segueixen recomanacions CBC i protocols d'alguns hospitals.

Guia Generalitat gestió diversitat religiosa: no imposada des de fora sinó treball interdisciplinari després d'anar veient els problemes del dia a dia. Gran canvi: abans l'esfera religiosa «era un bolet del mossèn i el seu entorn», ara es veu com «una necessitat més que l'hospital també contempla per arribar a aquesta bona salut de la persona» (diu que hi ha ajudat la definició de salut àmplia de l'OMS: física, psíquica, social, espiritual).

Hi hagut treball de reflexió/ formació des de l'hospital sobre la diversitat religiosa? En cas negatiu, per què?

Mica en mica es van actualitzant i adaptant al nou marc i disposen d'una formació cada vegada més reglada. «Els nous membres tenen tots una formació en pastoral de la salut, i llavors hi ha també formació en *counsel* i en pastoral clínic, és a dir, en *counsel* psicològic, però amb una traducció més pràctica en l'esfera religiosa de sanaments, d'apropaments, etc. I després, en l'àmbit psicològic, doncs ara hi ha la psicologia de l'espiritualitat, i s'està oferint aquesta formació en psicologia de l'espiritualitat, en formació de *counseling*. [...] És un recurs que si ha estat positiu, per què no actualitzar-lo i dotar-lo amb les eines imprescindibles perquè pugui continuar donant aquesta nova visió... [...] aquesta bona resposta, dins aquest nou marc que en aquets moments ens estem trobant. Però sí, hi ha una reglamentació en la formació que, és clar, es va introduint de mica en mica».

<p>Hi ha límits de la presència de la diversitat religiosa? Quins i sota quins criteris s'han establert? Es fan excepcions?</p> <p>Hi ha algun òrgan, intern/extern, que ajudi a aclarir aquests límits? (Comitè d'Ètica, servei de mediació, consulta externa a experts, etc.)</p> <p>Si no hi ha límits, com es gestionen els casos considerats conflictius?</p>	<p>Límits:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Que no entorpeixi activitat sanitària/assistencial. - Que no suposi risc per la salut pública. - Elements religiosos «relegats a la intimitat de les persones». Hospital com a espai neutre on es puguin manifestar privadament les diferents creences o conviccions. La religió «és una expressió privada de tothom i que a vegades té aquesta expressivitat una mica més social però que la gent ho expressa amb total normalitat». - No poden incidir en les polítiques sanitàries.
<p>Costums i pràctiques heretades o adaptacions? En cas afirmatiu, quines? (Adequar menús, espais de culte, retirar simbologia de la confessió predominant per un tracte d'iguals.)</p> <p>Sota quins criteris s'han realitzat les adaptacions?</p>	<p>Espai de culte: la capella que hi ha és de culte catòlic (dictadura única religió) però que s'han adaptat «en la mesura de les possibilitats» a la nova realitat introduint un sistema de cortinatges per amagar els elements catòlics.</p>
<p>Hi hagut demandes d'usuaris/pacients/famílies per realitzar adaptacions? En cas afirmatiu, quines? En cas negatiu, com se solucionen les temàtiques controvertides?</p>	<p>Ara el servei només s'ofereix a petició («servei a demanda»), no com abans que en l'hospital, barrejat amb els professionals sanitaris hi havia monges (germanes de la caritat) i capellans. Es va fundar durant la dictadura. Peticions els hi arriben per infermeria, per les psicòlogues...</p> <p>Tipus de demandes: molt diverses, pacients, famílies, puntuals o més duradores, fer companyia, acompanyament, a vegades només agafar la mà i estar en silenci és tot el servei que s'ofereix.</p>
<p>Quina valoració feu de la diversitat religiosa i la gestió que en feu? L'avaluació de les adaptacions és positiva? Com s'han avaluat? Qui les avalua? Què promoure i què frenar?</p>	<p>?</p>

Altres

«L'any 86 hi ha l'acord entre la Generalitat de Catalunya i els bisbats de Catalunya per la prestació del servei religiós als usuaris catòlics per professionals catòlics, que després, més endavant, per convenis i pràctiques, l'Església catòlica s'ofereix per ajudar a altres confessions minoritàries perquè també es puguin beneficiar dels serveis que nosaltres tenim [...] ara ens trobem amb una situació que el servei religiós és un servei que acompanya amistosament a les persones, tant siguin usuaris com professional que ho demanen (perquè és un servei a demanda), i que en aquesta demanada a vegades hi ha gent d'altres conviccions religioses i ens demanen tasques de facilitament».

Servei religiós: 5 capellans catòlics. L'hospital demana al bisbat per oferir un servei permanent i aquest tria les persones que creu més adients. Els capellans poden decidir cada any si renovar o no aquesta feina (hi ha qui no aguanta més d'un any). Una reunió mensual (i alguna excepcional que pugui sorgir). Rotació (perquè «no es mengin les sofrances dels malalts»).

Hi ha dos voluntaris que venen una tarda a la setmana cadascun d'ells. Ara tot i estar jubilats continuen identificant-se amb el servei.

Parla de l'ajuda que tenen per part de les dues psicòlogues de l'hospital.

És un «servei religiós que acompanya amistosament a les persones» (usuaris i professionals).

Diu que a les comarques gironines els evangèlics, islàmics, ortodoxos són molt «militants» i quan algú de la seva comunitat ingressa, el pastor o l'imam ja són informats i vénen.

En els casos de «persones de pas» el servei religiós catòlic els posa en contacte amb representants de la seva comunitat.

Relació entre els diferents serveis religiosos:
«Entre uns i altres ens ajudem per donar millor resposta necessitats. [...] Tenim un bon treball de xarxa ecumènica». «[...] aquest treball que, entre uns i altres, dins aquest estat laic positiu, tingui les mateixes oportunitats que tenim nosaltres». Diu que en una altra situació ells (persones d'altres confessions) també els ajudarien.

De vegades el servei catòlic fa tasques de facilitant (p. e.: quins dies i hores són millors per fer visita).

Relacions de confiança mútua i complementarietat, cordialitat, de vegades treball en equip i altres amistat i presentació.

Annex 3. Questionaris

QÜESTIONARI ESCOLES

QüESTIONS PRÈVIES

1. Quina religió o religions són presents a l'escola?
2. Hi ha diversitat religiosa entre els estudiants o també entre el professorat?

BLOC D'ENTREVISTA OBERTA

A. Quina experiència té el centre de la diversitat religiosa

1. Com es manifesta la presència de la religió a l'escola?
La religió només es manifesta a l'interior de l'assignatura que porta aquest nom o també en altres àmbits?

2. Com es manifesta i en quins àmbits es manifesta?
3. Es manifesta també en posicionaments ateu, agnòstics o sistemes de creences no estrictament religioses?
4. Us heu trobat amb peticions de més sensibilitat per la diversitat religiosa?
5. Quins temors o quins dubtes teniu o us genera la presència de la diversitat religiosa a l'escola?
6. Creieu que el professorat té prou formació per comprendre i gestionar la diversitat religiosa?
7. Heu rebut alguna instrucció o ha estat iniciativa del centre...?
Si la normativa és pròpia del centre, qui ha participat en la seva elaboració (mestres, pares, estudiants, representants de comunitats religioses)?

B. Com s'enfoca des del centre l'atenció a la diversitat religiosa?

8. Hi ha una política educativa explícita del propi centre en relació amb la presència de la religió a l'escola?
9. Us heu plantejat o heu treballat el tema de la diversitat religiosa en algun context (ètica, tutories, claustre del professorat...)?
10. Si la religió està present a l'escola, on són els límits?
Es considera que hi ha límits clars o difusos?
Els límits han de ser els mateixos per tota manifestació religiosa o hi ha d'haver límits diferents per la religió predominant?
Què s'hauria de frenar i què s'hauria de promocionar?

C. Quines adaptacions s'han realitzat per actuar davant de la diversitat religiosa?

11. S'actua sobre costums i pràctiques heretades o s'han fet adaptacions específiques?
12. Hi ha polítiques pròpies del centre en relació amb la presència de la diversitat religiosa a l'escola?
Heu rebut algun tipus de peticions per part de famílies de diferents confessions? Els estudiants solen manifestar la seva opinió sobre aquesta temàtica?
13. Com se solucionen els inconvenients o les temàtiques més controvertides?

D. Valoració de les adaptacions

14. Com valoreu les adaptacions que ha realitzat el centre?
15. Creieu que s'han de replantejar?

BLOC DE QÜESTIONS CONCRETES

16. La presència de la religió a l'escola és un tema de debat entre els diferents estaments (professorat, famílies, estudiants)?
Si és un tema de debat, quines són les qüestions que generen reflexió?
Qui genera aquest debat (professorat, famílies, estudiants)?
Hi ha posicionaments molt dispars sobre aquestes qüestions o en general hi sol haver acord?
Què destaquen més, els aspectes positius o els negatius de la presència de la religió a l'escola?
Llista d'aspectes positius i negatius.
Si la presència de la religió a l'escola té aspectes positius i negatius, quins són els principals avantatges i inconvenients?
17. Es coneix la *Guia per al respecte de la diversitat de creences en els centres educatius de Catalunya*?
En cas afirmatiu, quina valoració se'n fa?
18. La diversitat religiosa s'utilitza com a eina educativa?
19. Us sentiu còmodes a l'hora de tractar aquestes qüestions o generen incomoditat?

QÜESTIONARI HOSPITALS

QüESTIONS PRÈVIES

1. Quina religió o religions són presents a l'hospital?
2. Hi ha diversitat religiosa només entre els pacients o també entre l'equip de professionals sanitaris?

BLOC D'ENTREVISTA OBERTA

A. Quina experiència té, l'hospital, de la diversitat religiosa

1. Com es manifesta la presència de la religió a l'hospital?
2. En quins àmbits es manifesta?
3. Es manifesta també en posicionaments ateu, agnòstics o sistemes de creences no estrictament religioses?
4. Us heu trobat amb peticions d'una major sensibilitat per la diversitat religiosa?
5. Quins temors o quins dubtes teniu o us genera la presència de la diversitat religiosa a l'hospital?
6. Creieu que els professionals sanitaris tenen prou formació per comprendre i gestionar la diversitat religiosa?
7. Heu rebut alguna instrucció o ha estat iniciativa de l'hospital...?
Si la normativa és pròpia de l'hospital, qui ha participat en la seva elaboració?

B. Com s'enfoca des de l'hospital l'atenció a la diversitat religiosa?

8. Hi ha una política explícita de l'hospital en relació amb la presència de la religió?
9. Us heu plantejat o heu treballat el tema de la diversitat religiosa en algun context?
10. Si la religió és present a l'hospital, on són els límits?
 - Es considera que hi ha límits clars o difusos?
 - Els límits han de ser els mateixos per a tota manifestació religiosa, o hi ha d'haver límits diferents per a la religió predominant?
 - Què s'hauria de frenar i què s'hauria de promocionar?

11. Els comitès de bioètica de Catalunya ajuden en aquesta tasca? En quin aspecte? El comitè de l'hospital juga un paper rellevant aquí?

C. Quines adaptacions s'han realitzat per actuar davant de la diversitat religiosa?

12. S'actua sobre costums i pràctiques heretades o s'han fet adaptacions específiques?
13. Heu rebut algun tipus de peticions per part de famílies de diferents confessions?
Els pacients solen manifestar la seva opinió sobre aquesta temàtica?
14. Com se solucionen els inconvenients o les temàtiques més controvertides?

D. Valoració de les adaptacions

15. Com valoreu les adaptacions que ha realitzat l'hospital?
16. Creieu que s'han de replantejar?

BLOC DE QÜESTIONS CONCRETES

17. La presència de la religió a l'hospital és un tema de debat entre els diferents estaments?
 - Si és un tema de debat, quines són les qüestions que generen reflexió?
 - Qui genera aquest debat?
 - Hi ha posicionaments molt dispars sobre aquestes qüestions o en general hi sol haver acord?
 - Què es destaquen més, els aspectes positius o els negatius de la presència de la religió a l'hospital?
 - Llista d'aspectes positius i negatius.
 - Si la presència de la religió a l'hospital té aspectes positius i negatius, quins són els principals avantatges i inconvenients?
18. Us sentiü còmodes a l'hora de tractar aquestes qüestions o generen incomoditat?

